

ВІД ВОЛОДИМИРА ЯРОСЛАВИЧА ДО ВОЛОДИМИРА ЯРОСЛАВИЧА. ПРО МОЖЛИВИЙ МЕХАНІЗМ ВИЗНАЧЕННЯ БАЗОВИХ ДАТ ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ГАЛИЦЬКОГО КНЯЗІВСЬКОГО РОДУ РОСТИСЛАВИЧІВ З ДИНАСТІЇ РЮРИКОВИЧІВ¹

У середині XII ст. в Прикарпатті виникло потужне суверенне державне утворення – Галицьке князівство, яке принаймні впродовж ста років у добу класичного середньовіччя буде відігравати важливу роль в житті Європи. Як і в інших державах патримоніального типу, в житті Галицького князівства особливу роль відігравали володарі, а саме представники гілки князів Ростиславичів з династії Рюриковичів. Ці князі в часи утворення удільної системи Русі відіграли видатну роль у становленні перших суверенних князівств у Прикарпатті, з яких згодом і постало Галицьке земельне князівство. В пропонованій статті головною метою є розгляд життя родини галицьких Ростиславичів як цілісного явища, що дає підставу з'ясувати або припустити приблизно базові віхи життя, встановити приблизний вік тих чи інших конкретних представників князівського роду. Науковий пошук йде від умовного засновника родини князя Володимира Ярославича, сина київського князя Ярослава Володимировича «Мудрого», який жив у середині XI ст., до князя Володимира Ярославича, сина Ярослава Володимировича «Осмомисла», зі смертю якого наприкінці XII ст. припинилася династія галицьких князів Ростиславичів. Такий

¹ В основу запропонованої статті покладена доповідь автора «Родина галицьких князів Ростиславичів в історії Русі (XI–XII ст.)», зроблена 17 травня 2024 р. на Всеукраїнській науковій конференції «Історичні читання пам'яті професора Леонтія Войтовича» (Львів, 16–17 травня 2024 р.).

комплексний підхід дає можливість внести певні уточнення або зробити певні припущення щодо обставин політичного життя Прикарпатського краю з останніх десятиліть XI до межі XII–XIII ст., тобто в час життя і політичної діяльності представників династії Ростиславичів.

Ключові слова: *династія Рюриковичів, суверенні князівства Прикарпаття, місто Галич, Галицьке князівство, князі Іван Василькович, Володимир (Володимирко) Володаревич, князь Ярослав Володимирович «Осмомисл», війна за галицьку спадщину 1187–1189 рр., князь Володимир Ярославич.*

У процесі дослідження автором цих рядків теми для написання книги про князів і володарів Галича і Галицької землі (XII – перша половина XIII ст.) виникла ідея підготовки комплексного дослідження життя і базових обставин діяльності представників галицької родини князів, яка в літературі отримала назву Ростиславичі.

Минуле князів Ростиславичів не є, як видається, новою темою в історіографії. Наприкінці XVIII ст. в книзі австрійського вченого Йогана Енгеля², згодом у працях російського історика Ніколая Карамзіна³, львівських науковців Дениса Зубрицького⁴ та Ісидора Шараневича⁵, московського професора Сергея Соловйова⁶ постійно наводяться сюжети, які стосуються біографій князів Ростиславичів. Факти з історії Прикарпаття були в полі зору Михайла Грушевського під час написання

² Engel J. Ch. Geschichte von Halitsch und Wladimir. T. 1: bis 1230. Wien, 1792. S. 63–180.

³ Карамзин Н. М. История Государства Российского. Т. 2–3. Москва: Наука, 1991. С. 19, 21, 22, 24, 25, 63, 66, 74–79, 82, 88, 97, 98, 105, 106, 114, 115, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 129, 144–149, 153–160, 173, 185, 186, 358, 365, 366, 394–397, 465, 476.

⁴ Зубрицкий Д. История древнего Галичско-Русского княжества. Т. 2. Львов: типогр. Ставропиг. инстит., 1852. С. 12–132.

⁵ Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавнейших времен до року 1453. Львов: печ. Инстит Ставропиг., 1863. С. 27–62.

⁶ Соловьев С. История России с древнейших времен. Кн. 1 (т. 1–2). Москва: Мысль, 1988. С. 305, 336, 340–342, 352, 353, 355, 357, 358, 371, 318–378, 380, 391–393, 397, 398, 420, 421, 425, 426, 430, 432, 448, 449, 451–456, 461–464, 467–471, 476–478, 480, 482–484, 486, 487, 497, 500, 509, 511, 543, 545, 546–548, 550, 551, 554, 557, 559, 561.

ним другого тому «*Історії України-Руси*»⁷. В ХХ ст. минуле Галицького краю, діяльність місцевих володарів розглядалися в працях Владіміра Пашута⁸, Івана Крип'якевича⁹ та ін. дослідників¹⁰. Значну увагу вивченню біографій галицьких князів приділив Леонтій Войтович¹¹, не оминув увагою сторінки життя цих володарів у книгах та статтях і автор цього нарису¹². Минуле Прикарпаття доби правління князів Ростиславичів

⁷ Грушевський М. Історія України-Руси. Вид. 2. У Львові: з друкарні Наук. тов. ім. Шевченка, 1905. Т. 2. С. 407–453.

⁸ Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси. Москва: Наука, 1968. С. 44–48, 53, 85, 151–158, 160–162, 164, 167–171, 174–182, 191, 193–196, 200.

⁹ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Вид. 2, із змінами і доповненнями. Львів, 1999. С. 91–107.

¹⁰ Горбенко С. Ярослав Осмомисл. Реконструкція антропологічна та історична. Львів; Винники, 1996. 221 с.

¹¹ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква: вид. О. Пшонківський, 2006. С. 305, 306, 322, 323, 327–331, 332–351; його ж. Галич у політичному житті Європи Х–ХІV ст. Львів, 2015. 478 с.; його ж. Ростиславичі – родичі Арпадів. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2015. № 27. С. 52–60; його ж. Ярослав Осмомисл: спроба портрета. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2016. Вип. 28. С. 468–481.

¹² Головка О. Галицька держава Ростиславичів в історії Центрально-Східної Європи (ІХ–ХІІІ ст.). *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.)*. Київ, 2005. Вип. 5. С. 87–131; його ж. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи (ІХ – перша половина ХІІІ ст.). Київ: СтилоС, 2006. С. 121–222; його ж. Князь Володимирко Володаревич – перший володар об'єднаного Галицького князівства. *Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 15. Львів, 2006–2007. С. 90–97; його ж. Ярослав Осмомисл в політичному житті Русі другої половини ХІІ ст. (до питання про оцінку діяльності галицького князя). *Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 10–11 жовтня 2008 року*. Галич, 2008. С. 19–25; його ж. Війна за «галицьку спадщину» (1187–1189). *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2010. Вип. 3. С. 116–132; його ж. Політична криза у Галицькій землі у другій половині 80-х років ХІІ ст. і її наслідки. *Слово о полку Ігоревім та його доба (на посвяту Ярославу Осмомислу)*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 8 листопада 2012 року. Галич, 2012. С. 121–128; його ж. Храм святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства (кінець 80-х років ХІІ – перша чверть ХІІІ століття). *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2019. Вип. 13. С. 109–126 та ін.

вивчали історики сусідніх з Україною країн¹³. Зазначу, що нині при висвітленні історії галицьких князів і володарів постала проблема комплексного розгляду обставин життя і діяльності Ростиславичів послідовно з покоління в покоління, що відкриває можливість визначити невідомі з джерел факти, а саме хоча б приблизно час народження і час смерті тих чи інших представників династії Ростиславичів, можливий час досягнення дорослого віку і вступу в шлюб, загальний вік тих чи інших володарів, якщо таку інформацію напряду не дають джерела. Визначення часу вступу у шлюб дає можливість припустити, коли у князівській родині народилися діти, тобто визначити приблизний вік тих чи інших конкретних представників наступного покоління володарів.

Наш пошук йде стосовно галицької князівської гілки князів Ростиславичів як частини правлячої в Східній Європі династії Рюриковичів. Найменування династії володарів, які правили у слов'ян Східної Європи починаючи з IX ст., — а саме Рюриковичі — запропонував у середині XIX ст. професор Московського університету С. Соловйов¹⁴. Нині науковцями порушується питання про можливе перейменування правлячої династії на Русі, визначивши її засновником київського князя Володимира Святославича (роки правління — 978 або 980—1015), враховуючи, що під час його правління відбулося об'єднання всіх слов'янських земель у складі однієї держави-імперії, прийняття

¹³ Włodarski B. Ruś w planach politycznych Bolesława Krzywoustego. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. Zeszyt 20. Historia 2. Toruń, 1966. S. 37–57; ibidem. Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. *Kwartalnik historyczny*. 1969. Nr 1. S. 5–18; ibidem. Sojusz dwóch seniorów. Ze studiów polsko-ruskich w XII w. *Europa — Słowiańszczyzna — Polska. Studia ku uszczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*. Poznań, 1970. S. 345–363; ibidem. Polska i Ruś: 1194–1340. Warszawa: PWN, 1966. S. 6–23; Фонт М. Геза II и Изяслав Киевский. *Acta Universitatis Szegediensis. Dissertationes Slavicae. Sectio Linguistica*. Szeged. 1982. С. 79–87; іі ж. Политические отношения венгерского короля Гезы II с Русью. *Hungaro-Slavica*. 1983. С. 33–40; іі ж. Венгеро-русские политические связи в XII в. *Венгры и их соседи по Центральной Европе в Средние века и Новое время*. 2004. С. 86–115; Майоров А. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. С. 89–319; Юрасов М. Венгрия и русские княжества в XII в. Москва, Санкт-Петербург: Петроглиф, Центр гуманитарных инициатив, 2019. 496 с. та ін.

¹⁴ Соловьев С. Назв. праця. С. 52, 98, 100, 114, 233, 263, 516.

слов'янами Східної Європи християнства. На думку автора цих рядків, така корекція не є доречною, оскільки може призвести до недооцінки значного періоду минулого Русі IX–X ст.

Для визначення віку персони часто важливим є з'ясування часу початку дорослого життя і відповідної діяльності, вступу молодого княжича у шлюб. Всім цих віхам у житті чоловіка передувала певна хронологічна межа. Приблизно в 14–15, а інколи і в 13 років хлопчик ставав парубком, з цього часу він починав самостійне доросле життя. У зв'язку з цим варто згадати вислів київського князя Володимира Всеволодовича «*Мономаха*» (роки правління в Києві 1113–1125), наведений в його творі «*Повчання дітям*»: «...ѡже сѧ есмь тружаль . пути дѣѧ и ловы . ꙗ . ꙗ . (13. – О. Г.) . лѣѧ»¹⁵. Вступу в дорослу фазу життя передувало здійснення певних обрядів підстригання і посаження на коня («посаг»). Дмитрій Ліхачов писав: «Молодого князя підстригали і садили на коня. Після цього обряду «посаження на коня», або «посага» князь вважався повнолітнім»¹⁶. Аналогічну точку зору висловлював Борис Романов, який відзначав: «Посаження «на конь» увійшло до обряду «постригів» княжого сина, який досяг свого повноліття»¹⁷. На першому етапі цієї фази життя молодого чоловіка опікувала досвідчена людина з князівського оточення.

У найближчі роки, якщо щось не заважало, княжич одружувався. Приблизно це відбувалося у віці 18–20 років. Юрій Писаренко показав зв'язок початку участі молодих княжичів у мисливських заходах («ловах») з досягненням ними повноліття, яке відбувалося приблизно у п'ятнадцять років¹⁸. Найранішим терміном природного одруження хлопців з князівської родини (княжичів) Даріуш Домбровський вважає п'ятнадцять років, а дівчат (княжен) тринадцять – чотирнадцять років¹⁹.

¹⁵ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). Т. 1. Лаврентьевская летопись. Ленинград: изд. АН СССР, 1926–1928. Стб. 247.

¹⁶ Лихачев Д. «Слово о полку Игореве» и культура его времени. Изд. второе, допол. Ленинград: Художественная литература, 1985. С. 210, 211.

¹⁷ Романов Б. Люди и нравы древней Руси. Историко-бытовые очерки XI–XIII вв. Москва: Ломоносов, 2013. С. 113.

¹⁸ Писаренко Ю. Князівські лови в традиційній свідомості давньоруського суспільства. *Український історичний журнал*. № 7–8. 1993. С. 44–52.

¹⁹ Dąbrowski D. Genealogia Mściślawowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków: Avalon, 2008. S. 50; його ж. Руська (українська) середньовічна князівська родина (Рід Романовичів). *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів, 2006. Т. ССLII. С. 385–386.

Проте слід відзначити, що траплялися випадки і більш ранніх шлюбів, які варто розглядати як кон'юнктурні. Причиною їх були виключно обставини політичного життя. В добу Середньовіччя важливим моментом, який фіксував реальний початок шлюбу, було здійснення між подружжям шлюбних взаємин, тобто статевого акту. В багатьох культурах ця подія, яка зветься обрядом консумації, супроводжувалася спеціальними обрядами (здійснення певних ритуалів біля ложа наречених, організація спеціальної охорони біля дверей і вікон для боротьби з силами зла, демонстрація доказів непорочності нареченої до першої шлюбної ночі тощо). В Середні віки часто через укладення фіктивного шлюбу між неповнолітніми (що траплялося часто в середовищі верхівки суспільства, передусім як наслідок укладення матримоніальних союзів монархів) консумацію шлюбу відкладали до досягнення повноліття подружжя. Водночас відсутність фактичних шлюбних взаємин Церква традиційно розглядала як поважну причину для визнання шлюбу недійсним.

Визначивши ранній біологічно природний можливий час вступу у шлюб (близько 15 років) і звичайний найбільш поширений час одруження хлопців із князівських родин (18–20 років), варто відзначити, що в силу певних життєвих обставин княжичі могли одружуватися і в більш пізньому віці. Так, у цьому тексті ми будемо говорити про вірогідність того, що волинський князь Роман Мстиславич одружився на дочці князя Рюрика Ростиславича Предславі у віці 24–25 років. Визначення цієї досить пізньої для укладення шлюбу дати автоматично ставить питання про можливість відносин шлюбного характеру Романа Мстиславича в попередній до укладення матримоніального союзу з родиною Рюрика Ростиславича.

Знання дат входження в доросле життя і одруження людини дає можливість приблизно визначати момент народження персони, що дозволяє з урахуванням знання часу смерті визначати повний життєвий цикл особи. Водночас встановлення часу шлюбу дає відповідну хронологічну межу для припущення про появу у людини нащадків, тобто дозволяє розглядати базову інформацію про початок нового покоління в житті конкретної родини, в нашому випадку в родині князів Ростиславичів.

Засновником галицького роду Ростиславичів, його протопластом традиційно вважається старший син київського князя Ярослава Володимировича «Мудрого» (роки князювання в Києві 1019–1054) і дочки шведського короля Олафа III Інгігерди Володимир. Разом із

зазначеним князем Володимиром Ярославичем династія Ростиславичів, влада яких у Галичі припинилася в 1198 або 1199 рр.²⁰, складається із семи генерацій, або пластів: 1) Володимир Ярославич; 2) Ростислав і Ярополк Володимировичі; 3) Рюрик, Володар і Василько Ростиславичі; 4) Ростислав і Володимир (Володимирко)²¹ Володаревичі; Григорій та Іван Васильковичі; інші не відомі з джерел князі²²; 5) Іван Ростиславич «Берладник»²³, Ярослав Володимирович «Осмоисл»; 6) Ростислав Іванович «Берладничич»; Володимир Ярославич і Олег Ярославич (позашлюбний син Ярослава Володимировича); 7) сини Володимира Ярославича, вірогідно Володимир і Василій. Надалі текст цієї статті для кращого сприйняття поділено у відповідності до визначених генерацій (пластів) на частини, проте необхідно зазначити, що представники старшої генерації (батьки) певний, інколи досить тривалий час мешкали разом із представниками молодшої генерації (діти).

1) Володимир Ярославич. Цей князь-протопласт не належить безпосередньо до галицьких чи навіть прикарпатських князів. Проте орієнтація науковців на його персону як засновника гілки князівської династії пов'язана з тим, що він належав до родини київського князя

²⁰ Нагірний В. «Начало княжения великого князя Романа»: До питання про час утвердження Романа Мстиславича в Галичі. *Actis testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 20. Львів, 2011. С. 511–521.

²¹ В літературі прийнято нащадка Володаря Ростиславича називати Володимирком, проте у зв'язку з тим, що ця форма імені походить від імені Володимир, а в літописах цього князя називають і Володимиром, і Володимирком, вважаємо коректним використовувати форму – Володимир (Володимирко) Володаревич.

²² Як до складу князів Васильковичів, так і, вірогідно, складу князів Володаревичів входили інші, не знайомі історикам на ім'я князі, про що мова буде йти нижче в цьому тексті.

²³ Автор цієї статті поділяє позицію вчених, які звертають увагу на необхідність обережного ставлення до використання прізвищ володарів, поява яких часто є результатом творчості далеких від часу життя цих персон авторів наукових праць. Про це див., наприклад: Jasiński K. *Rodowód pierwszych Piastów*. Poznań: wyd. Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauki, 2004. S. 32–34; Горский А. *Русское средневековье*. Москва: Астрель, 2010. С. 128–134. Через це в запропонованому тексті ми даємо всі прізвища володарів в лапках.

Ярослава Володимировича, після смерті якого 20 лютого 1054 р. розпочинається процес оформлення конкретних гілок у складі правлячої на Русі династії Рюриковичів. Функціонування цих гілок буде тісно пов'язане з поступовим процесом формування адміністративної системи Русі удільного періоду. Зазначимо, що, на відміну від багатьох нащадків Володимира Ярославича, у нас є достатньо повна інформація про базові дати його життя.

З літопису відомо, що Володимир народився в 1020 р.²⁴ Помер князь 4 жовтня 1052 р.²⁵ Правда, в сучасній літературі поставлена під сумнів правдивість інформації джерела про час народження Володимира²⁶, але навіть відмова від визнання точної вказівки не спростовує можливість визначення приблизного датування.

Перехід Володимира Ярославича у дорослий вік чітко збігається з часом, коли батько, київський князь Ярослав Володимирович, направив його посадником до Новгороду. Оскільки в літописах наводиться різна хронологія цієї події, в історичній літературі питання про час цього призначення існують певні розбіжності. В *Лаврентіївському списку «Повісті Временних літ»* записано: «В лѣт . љѣ . ф . мѣд [6544 (1036)] ... иде Ярославъ Новгороду . и посади сѣна своего Володимера Новгородѣ»²⁷. В *Іпатіївському списку «Повісті Временних літ»* відзначено: «В лѣт . љѣ . . ф . . мѣв . [6542 (1034)] ... иде Ярославъ к Новгороду . посади сѣна своего Володимира . в Новгородѣ»²⁸. Отже, крім різного датування, вся інша інформація обох списків ідентична.

М. Грушевський вважав, що воно мало місце в 1036 р.²⁹ Л. Войтович відносить його до 1034 р.³⁰ Ми схилиємося до останньої позиції. На її користь свідчить інформація *Новгородського третього літопису*, де не тільки йдеться, що Володимир був посаджений на княжіння у Новгороді в 14 років, а й записано: «...а жилъ 32 лѣта, а княжилъ въ

²⁴ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 146; ПСРЛ. Санкт-Петербург: типогр. М. А. Александрова. 1908. Т. 2. Ипатьевская летопись. Стб. 133.

²⁵ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 160; ПСРЛ. Т. 2. Стб. 149.

²⁶ Вилкул Т. Даты рождения княжичей: старшие и младшие Ярославичи. *Ruthenica*. № 2. Київ, 2003. С. 108–114.

²⁷ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 150.

²⁸ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 138.

²⁹ Грушевський М. Назв. праця. С. 28.

³⁰ Войтович Л. Княжа доба. С. 305.

Великомъ Новѣградѣ 18 лѣтъ»³¹. Це дає підставу все ж погодитися з визначеною літописом датою народження князя.

Відомо, що князь Володимир на початку травня 1043 р. за розпорядженням батька Ярослава Володимировича очолив флот Русі у виправі проти Візантійської імперії. У зв'язку з молодим віком Володимира у військовій кампанії його опікував як воєвода досвідчений новгородський тисяцький Вишата³². Отже, можна робити висновок, що Володимиру Ярославичу на момент початку війни Русі з Візантією було приблизно 23 роки. В 1045 р. князь Володимир Ярославич з новгородським єпископом Лукою Жидятою заклав кам'яний Софійський собор у Новгороді. 14 вересня 1052 р. будівництво було завершене, і храм було освячено.

Нам чітко відома дата смерті князя — 4 жовтня 1052 р. В *Лаврентіївському списку «Повісті временних літ»* записано: «Престависѧ Володимерь . снъ Ярославль . старъ . в Новѣгородѣ и положень бы^ѣ въ сѣѣ Софѣи юже бѣ самъ создалъ»³³. Аналогічний запис вміщено в *Іпатіївському списку пам'ятки*³⁴. У *Воскресенському літописі* до інформації попередніх джерел додається точна дата смерті князя: «Въ лѣто 6560. Преставися Володимерь, сынъ Ярославль старѣйшій, въ Новѣгородѣ, мѣсяца октябрия въ 4 день, въ недѣлю, и положень бысть в святей Софѣи, юже бѣ самъ создалъ»³⁵. Отже, князь Володимир Ярославич помер у віці 32 років, і ця цифра є практично точною. Є підстави думати, що близько 1039/1040 р. (з похибкою + /– 2–3 роки) князь Володимир одружився. З приводу особи його жінки існують різні думки³⁶. Згодом у князя появились два сини, які, ймовірно, в 1060/65 рр. мали стати дорослими і розпочати вести діяльність відповідно до зрілого віку.

³¹ ПСРЛ. Санкт-Петербург: типогр. Едуарда Праца, 1841. Т. 3. Новгородские летописи. С. 210, 212; Рапов О. Княжеские владения на Руси в X — первой половине XIII в. Москва: изд. МГУ, 1977. С. 43.

³² ПСРЛ. Т. 2. Стб. 142; Литаврин Г. Византия, Болгария, Древняя Русь (IX — начало XII в.). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. С. 228–276.

³³ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 160.

³⁴ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 149.

³⁵ ПСРЛ. Санкт-Петербург: типогр. Едуарда Праца, 1856. Т. 7. Летопись по Воскресенскому списку. С. 232.

³⁶ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 306.

2) Ростислав і Ярополк Володимировичі. Зразу відзначимо, що про другого сина Володимира Ярославича, Ярополка, є одна-єдина згадка в *Ніконовському літописі*, яка стосується і його брата Ростислава: «...а Ярослава бяху шесть сыновъ: пръвый Владимиръ, иже постави Софѣю великую в Новѣгородѣ, а дѣти Владимири: Ростиславъ и Ярополкъ»³⁷. Про життя дорослого Ростислава Володимировича є інформація починаючи з 1064 р., коли він активно бореться за утвердження в Тмутаракані.

Хоча відомий дослідник середньовічного минулого Криму і Тамані Анатолій Якобсон вважав, що Тмутараканське князівство виникло за часів київського князя Ігоря в першій половині X ст.³⁸, є підстави думати, що східний Крим і Таманський півострів увійшли до складу Русі після східних походів князя Святослава Ігоревича в 60-ті роки X ст.³⁹ В 20-х – першій половині 30-х років XI ст. зазначені території відіграють важливу роль у складі Чернігово-Тмутараканського князівства, яке належало князю Мстиславу Володимировичу⁴⁰.

У другій половині XI ст. Тмутараканське князівство, яке тримало під своїм контролем західну частину Північного Кавказу, стало об'єктом конфліктів між так званими князями-ізгоями, тобто представниками династії Рюриковичів, позбавленими влади в головних землях Русі. У той час вони прагнули повернути собі батьківські держання, а коли це не вдавалося, намагалися принаймні поширити свій вплив на віддалені від «Руської землі» території. В цей же час Тмутараканське князівство перебувало в полі зору візантійців, які планували його захопити.

У 1064 р. давньоруський літописець пише: «Бѣжа Ростислава (має бути Ростислав. — О. Г.) . къ Тмутороканю . снѣ Володимирь . внукъ Ирславль . и с нимъ бѣжа Порѣи . и Вышата снѣ Устромирь . воеводы

³⁷ ПСРЛ. Санкт-Петербург: типография Эдуарда Праца, 1862. Т. 9. Летописный сборник, именуемый Патриаршей, или Никоновской летописью. С. 85; Рапов О. Назв. праця. С. 69.

³⁸ Якобсон А. Крым в средние века. Ленинград: Наука, 1973. С. 59.

³⁹ Новосельцев А. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа. Москва: Наука, 1990. С. 194.

⁴⁰ Головкин О. Північне Причорномор'я і Приазов'я в політичному та економічному розвитку Русі (IX – середина XIII ст.). *Український історичний журнал*. № 1. 2014. С. 32.

Новгородського . и пришедъ выгна Глѣба изъ Тмуторокана . а самъ сѣде в него мѣсто»⁴¹. Наступного року чернігівський князь Святослав Ярославич відновив у Тмутаракані владу сина Гліба, але вже через декілька місяців Ростислав Володимирович знову повернув собі завойоване⁴².

До прибуття на південь князь Ростислав був у Новгороді або підтримував тісні відносини з північним містом, про що говорить наведена вище інформація «*Повісті временних літ*» про його спільників — потужних новгородських воєвод Порей та Вишату. Вірогідно, можна погодитися з аргументами Віталія Нагірного, що не можна вважати Вишату Остромировича і Вишату, воєводу Володимира Ярославича під час походу Русі проти Візантії, одною особою⁴³. Припущення про активну діяльність Ростислава в Новгороді, про вірогідну серйозну підготовку виправи на південь дає підстави думати, що князю тоді було 24–26 років. Отже, дата народження — приблизно 1039/1040 р.

За правління Ростислава Володимировича Тмутараканське князівство досягає апогею свого розвитку. Тмутаракані тоді були підкорені народи всього Західного Кавказу⁴⁴. «В лѣт . љс . ф . ѓд [6574 (1066)]. Ростиславу сѣщю Тмуторокани . и емлющю дань оу Касогъ . и оу инѣхъ странахъ»⁴⁵. Саме велика сила Ростислава Володимировича як володаря і стала причиною невдовзі смерті князя, якого було вбито 3 лютого 1067 р. візантійцями. На момент смерті Ростислава Володимировича йому було не більше 28 років, і на той час він мав трьох синів. Вірогідно, що принаймні двоє з трьох народилися ще до прибуття князя до Тмутаракані в 1064 р.

Жінкою князя Ростислава Володимировича була Ілона, дочка угорського герцога Бели (майбутнього в 1060–1063 роках короля Бели I)⁴⁶.

⁴¹ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 152.

⁴² Там само. Стб. 152–153.

⁴³ Нагірний В. Про оточення князя Ростислава Володимировича: Порей і Вишата Остромирович. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2022–2023. Вип. 16. С. 44–45.

⁴⁴ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 166; Гадло А. К истории Тмутараканского княжества во второй половине XI в. *Славяно-русские древности*. Вып. I. Историко-археологическое изучение Древней Руси: итоги и основные проблемы. Ленинград: изд. Ленинградского ун-ва., 1988. С. 198–200; його ж. Предыстория Приазовской Руси. Очерки истории русского княжения на Северном Кавказе. Санкт-Петербург: изд. Санкт-Петербургского ун-ва., 2004. С. 269–276.

⁴⁵ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 166.

⁴⁶ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 323; його ж. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. С. 137.

Шлюб було укладено десь на межі 50-х — 60-х років XI ст. Л. Войтович, розповідаючи про цей шлюб, який він датує 1057—1060 рр., в багатьох працях робить посилання на інформацію одного-єдиного угорського джерела⁴⁷, але в ньому (причому не на 423, яку вказав науковець, а на наступній сторінці 424) йдеться про княгиню рутенів на ім'я Ланка («*ducissa Rutenorum nomine Lanca*») в більш пізній час, а саме час конфлікту угрів із прикарпатськими князями наприкінці 90-х років XI ст. Насправді про цей шлюб згадував Василій Татищев, який, зокрема, повідомляв про те, що після загибелі Ростислава Володимировича на початку 1067 р. його жінка хотіла з дітьми відправитися до своїх рідних до Угорщини.

Відомо, що в шлюбі Ростислава й Ілони народилися три сини — Рюрик, Володар і Василько. Однозначно, що ці сини могли претендувати на володіння на Русі, у тому числі на ареал Прикарпаття. Київський князь Ізяслав Ярославич, в якого перебували діти Ростислава і Ланки, заборонив їх від'їзд до Угорщини, проте не заперечував проти повернення Ланки без синів на батьківщину⁴⁸. Вірогідно, що після смерті Ізяслава Ярославича 3 жовтня 1078 р. діти Ростислава опинилися під контролем сина Ізяслава Ярополка. Це стало причиною виникнення і поступового наростання конфлікту між родинами Ростиславичів та Ізяславичів, трагічним апогеєм якого було вбивство в 1086 р. Ярополка Ізяславича й осліплення в 1098 р. Василька Ростиславича.

З постаттю Ростислава Володимировича пов'язана дискусія, яка розпочалася ще в XIX ст. і загалом не завершена досі. Чи мав цей князь якісь володіння в Прикарпатті?⁴⁹ Враховуючи появу згодом, у 80-х роках XI ст., синів Ростислава Володимировича в цьому регіоні виключати вірогідність існування тут якихось володінь їх батька (можливо, у формі намісництва) не можна. Зазначимо, що на можливу спробу утвердження Ростислава Володимировича саме в цьому регіоні могли вплинути тісні контакти з угорцями, оскільки він був одружений на угорській принцесі.

⁴⁷ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* ed. A. Domanovszky. *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* / ed. E. Szentepetery. Budapestini: Acad. Litter. Hungarica, 1937. Vol. 1. P. 423.

⁴⁸ Татищев В. История Российская. Т. 2. Москва, Ленинград: Наука, 1963. С. 83—84.

⁴⁹ Головка О. Корона Данила Галицького. С. 129—130; його ж. Перемишль і Перемишльська земля за часів князя Володаря Ростиславича (1092—1124). *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2020. Вип. 14. С. 141—142.

Статися все це могло до появи Ростислава в Тмутараканському ареалі, тобто в 50-х — першій половині 60-х років XI ст.

3) Рюрик, Володар і Василько Ростиславичі. Орієнтовно виходячи із встановленого алгоритму життя володарів Русі, перш за все враховуючи більше факт смерті Ростислава в 1067 р. і початок активних дій його синів Ростиславичів у 1081 р., можна припускати, що ці княжичі народилися в часовому відрізку з 1058 по 1065 рр. За старшинством можна вважати, що Рюрик народився приблизно в 1058/59, Володар — у 1061/62, Василько — 1064/65 рр.

Відомий чітко рік смерті Рюрика Ростиславича: 1092. Саме під цим роком в літописі вміщено наступну інформацію: «...в се же лѣто . оумре Рюрикъ снѣ Ростиславль»⁵⁰. Князь Рюрик помер у віці приблизно 33–34 роки. Про нащадків його нічого не відомо. Можливо, їх не було, а скоріше, вони могли бути жіночої статі, свідчення про яких не зафіксовані в пам'яті джерел. Варто зазначити, що Рюрик сидів у найбільш потужному в Прикарпатті володінні — Перемишльському князівстві, а тому був не тільки старшим за віком, а й лідером серед братів. Саме з його постаттю перш за все пов'язаний конфлікт Ростиславичів з волинсько-турівським князем Ярополком Ізяславичем. У літературі є припущення, що саме Рюрик був причетний до вбивства князя Ярополка⁵¹.

Другий син Ростислава, Володар, має більш багату на події біографію. Ми вже припустили, що він народився приблизно близько 1061 р. А через двадцять років літопис повідомляє першу і вкрай цікаву інформацію: «В лѣтѣ . љѣ . ѿ . ꙗ . [6589 (1081)]. Бѣжа Игоревичъ Двѣдъ . с Володаремъ Ростиславичемъ . мѣца . маѣ . иі . днѣ (18. — О. Г.). И придоста Тмутороканю . и гаста Ратибора . и сѣдоста Тмуторокани»⁵². Життєва ситуація, наведена в цьому повідомленні, чимось нагадує аналогічну, яка сталася з батьком Володаря Ростиславом. Можна припускати, що в цей час Володарю було 19/20 років, він вже почав доросле життя і був одружений. Союзником Володаря був син колишнього волинського князя-намісника Ігоря Ярославича Давид, з яким вони захопили в полон у Тмутаракані посадника київського князя Всеволода Ярославича Ратибора.

⁵⁰ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 215.

⁵¹ Рапов О. Назв. праця. С. 70; Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 323; Головкин О. Перемишль і Перемишльська земля за часів князя Володаря Ростиславича. С. 144.

⁵² ПСРЛ. Т. 1. Стб. 204.

Варто відзначити, що князь Володар Ростиславич став у Тмутаракані одним з учасників конфлікту, який точився між наймогутнішими князями Русі. Внаслідок інтриг київського князя Всеволода Ярославича в 1079 р., як про це писав Геннадій Літаврін, був захоплений в полон візантійцями князь Олег Святославич, який на той час володів Тмутараканню. В 1083 р. Олег, який знайшов спільну мову з новим візантійським василевсом Олексієм I Комніном (роки правління — 1081—1118), повертається на Тамань та виганяє звідти Володаря Ростиславича і Давида Ігоревича⁵³.

Слід розглянути ще деякі факти з біографії Володаря. Перш за все заслуговує на аналіз наступна літописна інформація під 1084 р.: «... в се же время възбѣгоста Ростиславича в (два. — О. Г.) . ѿ Ярополка. И пришедше прогнаста Ярополка . и посла Всево[ло]дъ Володимера снѣ своего . и выгна Ростиславича и посади Ярополка . Володимери»⁵⁴. Для нашого аналізу варто розглянути питання, які два Ростиславичі в Волинській землі виступили проти князя-намісника Ярополка Ізяславича. Олег Рапов, який при аналізі історичних подій на Русі беззастережно довіряв даним твору В. Татищева, знайшов відповідь на наше запитання у творі російського історика XVIII ст., припускав, що конфлікт у Ярополка Ізяславича стався з Володарем і Васильком Ростиславичами і Давидом Ігоревичем⁵⁵. На нашу думку, оскільки ще недавно Володар Ростиславич і Давид Ігоревич перебували в Тмутаракані, є підстави вважати, що у Володимирі під контролем Ярополка Ізяславича були Рюрик і Василько Ростиславичі⁵⁶.

Наступного 1085 року, вочевидь, усі три Ростиславичі взяли під контроль міста Прикарпаття, які стали столицями їх удільних володінь: Рюрик — Перемишль, Володар — Звенигород, Василько — Тереховлю⁵⁷. Утвердившись в нових володіннях, Ростиславичі прагнули добитися максимальної незалежності від київського великокнязівського столу, а також постійно намагалися поширити свій вплив на волинські землі. Ця обставина була причиною гострих

⁵³ Литаврін Г. Візантія, Болгарія и Древняя Русь. С. 285—286.

⁵⁴ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 203.

⁵⁵ Татищев В. Назв. праця. С. 94; Рапов О. Назв. праця. С. 70—71.

⁵⁶ Головка О. Корона Данила Галицького. С. 130.

⁵⁷ Крип'якевич І. Назв. праця. С. 91.

відносин прикарпатських князів спочатку з Ярополком Ізяславичем, а після смерті останнього в 1086 р. з іншим претендентом на волинські землі — князем Давидом Ігоревичем. В *Іпатіївському зводі* літопис зазначає, що після смерті Ярополка «...се же лѣтъ ходи Всеволодо къ Перемышлю», тобто київський князь Всеволод Ярославич також хотів підкорити своїй волі старшого Ростиславича — Рюрика⁵⁸. Нагадаємо, що в науковців існує припущення, що саме князь Рюрик організував убивство Ярополка.

З другої половини 80-х років Рюриковичі не тільки займаються утвердженням у Прикарпатті, а й починають вести активну поза межами Русі політику. Проявом цього стали, зокрема, події, лаконічно зафіксовані в літописній статті під 1092 р.: «В се же лѣто вокваша Половци . Лѣхъ . с Василькомъ Ростиславичемъ . в се же лѣто . оумре Рюрикъ снѣ Ростиславль»⁵⁹. Можна припускати, що у спільній з половцями виправі до Польщі, вочевидь, брали участь брати Василька Ростиславича перемишльський князь Рюрик і звенигородський Володар, володіння яких були ближче до польських земель, ніж володіння теребовлянського князя⁶⁰. Однозначно, в цей час в умовах жорстких протистоянь брати Ростиславичі вели солідарну політику.

На початку XII ст. події на Балканському півострові, а саме виступи болгар проти володарювання в їх країні візантійців⁶¹ поставили перед князем Васильком Ростиславичем питання про можливість втручання в події на Балканах і запрошення болгарам переселитися на територію Теребовлянського князівства: «...хотѣлъ ꙗсмъ пергати Болгръ Дунаискыѣ . и посадити ꙗ оу собе»⁶². Слід звернути увагу також, що матеріал «*Повісті про осліплення Василька Теребовлянського*» дає підстави думати, що саме князь Василько вперше залучив неполовецькі тюркські об'єднання — торків, печенігів і берендеїв — до вирішення своїх зовнішньополітичних питань. Таким чином, можна думати, що процес

⁵⁸ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 199.

⁵⁹ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 215.

⁶⁰ Головка О. Перемишль і Перемишльська земля за часів князювання князя Володаря Ростиславовича. С. 145—146.

⁶¹ Литаврин Г. Болгария и Византия в XI—XII вв. Москва: изд. АН СССР, 1960. С. 421—422.

⁶² ПСРЛ. Т. 1. Стб. 266.

формування Конфедерації «Чорних клобуків» розпочався не в середині, а на початку XII ст.⁶³

Після смерті в 1092 р. Рюрика Ростиславича, яка сталася з невідомої причини⁶⁴, його брат Володар переносить свою столицю до Перемишля, проте Звенигород також залишився під його контролем. В тому ж 1092 р. стається знакова подія в житті родини Ростиславичів, а саме київський князь Всеволод Ізяславич визнає права Давида Ігоревича на Володимир, а Володаря і Василька Ростиславичів — на Перемишль і Теробовлю: «...а имже роздатель Всеволодъ городы . Двду Володимеръ . Ростиславичема Перемъшьль . Володареви Теробовль Василкови»⁶⁵.

У 1097 р. на князівському з'їзді в Любечі було проголошено принцип: «... Ѡселѣ имѣса въ єдино срѣце . и блюде Рускыѣ земли . каждо да держить ѡтчину свою»⁶⁶. Проте пройшло зовсім мало часу, як міжкнязівські домовленості були порушені, і ці порушення були пов'язані із великим злочином — осліпленням теробовлянського князя Василька, здійсненим приближеними за наказом князя Давида Ігоревича⁶⁷. Ця подія дає інформацію для розгляду питання про дітей Володаря і Василька Володаревичів, проте цю тему ми розглянемо в наступному розділі цього нарису.

Нам чітко відома дата смерті перемишльського князя Володаря Ростиславича. В *Суздальському літописі* під 1124 р. записано «...в то же

⁶³ Про Конфедерацію «Чорних клобуків» див.: Расовский Д. О роли черных клобуков в истории древней Руси. *Seminarium Kondakovianum*. Praha, 1927. Т. 1. С. 91–109; Головкин О. Торки в истории причерноморских степей. *Східний світ*, № 1–2: Етноп. До 80-річчя академіка О. Прицака. Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 1999. С. 112–122; його ж. «Чорні клобуки» на південному кордоні Русі (кінець XI — середина XIII ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. Історичні науки. Т.30. Кам'янець-Подільський, 2020. С. 11–29; його ж. Конфедерація «Чорних клобуків» на південному кордоні Русі (кінець XI — перша третина XIII ст.). *АО: Nomina tenetetus. Меморіальні читання А. О. Добролюбського*. Одеса: Бондаренко М. О., 2024. С. 147–153; Бубенок О. Проблема черных клобуков в восточноевропейской историографии от XVIII в. до наших дней. *Східний світ*. Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2014. № 4. С. 45–64.

⁶⁴ В. Нагірний припускає, що князь Рюрик Ростиславич міг померти через епідемію, можливо якоїсь інфекційної хвороби. Див. Нагірний В. Про можливу причину смерті перемишльського князя Рюрика Ростиславича. *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»*. Кн.6. Львів: Простір-М, 2024. С. 222—229.

⁶⁵ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 257.

⁶⁶ Там само. Стб. 256—257.

⁶⁷ Там само. Стб. 260.

лѣтѣ престависѧ Василко Ростиславичь . и Сѣополчаѧ престависѧ . мѣца . февра . въ . кѣи (28. — *О. Г.*) . днѣ . в то же лѣтѣ . престависѧ Володарь князь Ростиславичь»⁶⁸, а в *Київському літописі* під тим же роком повідомляється: «В се же лѣто . оумре Василко Ростиславичь по немь же престависѧ . Володарь . братъ его старѣишии»⁶⁹. Отже, на момент захоплення в полон поляками в 1122 р. Володарю було приблизно 60/61, а на момент смерті — приблизно 62 роки. О. Рапов і Л. Войтович наводять точну дату кончини князя — 19 березня, але не посилаються на джерело цієї інформації⁷⁰.

Цю дату можна знайти у хроніці польського пізньосередньовічного автора Яна Длугоша (XV ст.): «D]ecima nona Marcii Wolodor Premiesliensis dux moritur et in ecclesia sancti Iohannis, quam ipse fundaverat, Premislie sepelitur, duos filios, Wlodimirum et Rosczislaum, relinquens» (В десяти нони березня (19 березня. — *О. Г.*) Володар, князь Перемишльський, помер і в церкві Святого Іоанна, яку він сам побудував, в Перемишлі був похований, залишивши двох синів Володимира і Ростислава)⁷¹. Рік смерті князя Володаря, а саме 1126 р., хроністом вказаний невірно. Неправильно наведена за віком і згадка про синів. Коментатор перекладу хроніки Яна Длугоша на російську мову Александр Назаренко визнав помилку хронології польського хроніста та припускав, що насправді Володар помер 19 березня 1125 р.⁷² Більшість дослідників виходячи з інформації літописів вважають, що правильна дата 19 березня 1124 р.⁷³

4) Ростислав і Володимир (Володимирко) Володаревичі; Григорій та Іван Васильковичі. В історичній літературі про нащадків Володаря і Василька Ростиславичів починають писати тільки після інформації про смерть їх батьків. Ми вже відзначали, що така традиція є неправильною. Проте водночас слід визнати, що про життя і діяльність Володаревичів і Васильковичів у першій чверті XII ст. писати досить складно.

⁶⁸ Там само. Стб. 293.

⁶⁹ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 289.

⁷⁰ Рапов О. Назв. праця. С. 71; Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 330.

⁷¹ Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae. L. 3–4. Varsaviae: PWN, 1970. P. 304.

⁷² Щавелева Н. Древняя Русь в «Польской истории» Яна Длугоша. Книги I–VI. Текст, перевод, комментарий / под ред. и с допол. А. В. Назаренко. Москва: Наука, 2004. С. 418–419.

⁷³ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 330.

Почнемо аналізувати тему про дітей Володаря Ростиславича. Під 1104 р. літопис повідомляє: «Ведена дщи Володарева за цєвичь за **В**лексиничь . Цѣрюгороду . мѣца июла въ . ѿ (20. — *О. Г.*)»⁷⁴. На думку Л. Войтовича, джерело зафіксувало шлюб доньки Володаря Ірини й третього сина імператора Олексія Комніна — Ісаака, який означав прагнення сторін встановити дружні взаємини⁷⁵. Цей погляд можна враховувати, оскільки саме в той час суперник прикарпатських Ростиславовичів — київський князь Святополк Ізяславич налагодив контакти з угорським королем Коломаном (Кальманом) І Книжником — противником Візантії.

Л. Войтович згадував про ще одну дочку Володаря, невідому на ім'я. Про неї є короткий запис в літописі під 1114 р.: «Все же лѣто поа Володимеръ . за сѣна своего Романа . Володаревну . мѣца семьтѣбрѣ . въ . ѿ (1. — *О. Г.*). на десѣтъ днѣ». Мова йшла про шлюбний союз дочки Володаря із сином київського князя Володимира Всеволодовича «Мономаха» Романом, якого батько в 1117 р. направив на князювання до волинського міста Володимира. Можна припускати, що ця невідома на ім'я Володарівна народилася в середині або в другій половині 90-х років XI ст. (орієнтовно 1096 р.), а її сестра Ірина — жінка Ісаака Комніна — була старша за неї на 8–10 років (час народження припадає на другу половину 80-х років XI ст., орієнтовно 1087 р.).

Про синів Володаря є інформація в хроніці Яна Длугоша: «D]ecima nona Marcii Wolodor Premiesliensis dux moritur et in ecclesia sancti Iohannis, quam ipse fundaverat, Premislie sepelitur, duos filios, Wlodimirum et Rosczislaum, relinquens» (В десяти нони березня (19 березня. — *О. Г.*) Володар, князь Перемишльський, помер і в церкві Святого Іоанна, яку він сам побудував, в Перемишлі був похований, залишивши двох синів, Володимира і Ростислава)⁷⁶. Виходячи з місця князювання цих синів після смерті батька (Ростислав у Перемишлі, а Володимир (Володимирко) — в Звенигороді) можна погодитися з поглядом Л. Войтовича, що старшим був Ростислав, а молодшим — Володимир. Якщо звернути увагу на час смерті братів (Ростислав помер між 1128 і 1141 рр., будемо припускати умовно 1134/1135 рр., але далі спробуємо цю дату уточнити, а Володимир (Володимирко) — в 1153 р.), напрошується висновок, що між

⁷⁴ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 281.

⁷⁵ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 329.

⁷⁶ Dlugossii J. Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae. L. 3–4. P. 304.

часом народження братів був досить серйозний розрив у 8–10 років. Ростислав міг народитися на початку 80-х років XI ст. (орієнтовно близько 1081 р.), а його брат Володимир (Володимирко) – на межі 80–90-х років XI ст. (орієнтовно близько 1090 р.). Можна припускати, що наведена інформація щодо дітей Володаря не є вичерпною, але до цієї теми ми повернемося дещо пізніше.

Злочин проти теребовлянського князя в 1098 р., без всякого сумніву, вимагав активізації діяльності нащадків покаліченого Василька Ростиславича. На користь вище висловленого припущення свідчить, на наш погляд, інформація «*Повісті про осліплення Василька*» (твір створений на початку XII ст., вірогідно галицьким дружинником Василем), де йдеться про те, що якісь «Василковичи» у волинському місті Турійську повісили і «растрѣлаша стрѣлами» бояр Василя і Лазаря, які підмовили Давида Ігоровича на криваву розправу над князем Васильком⁷⁷. У Леоніда Махновця і Александра Майорова викликала подив множина, а не двоїна дієслова у тексті літопису щодо цих «Василковичів», оскільки, на їх думку, у Василька Ростиславича було двоє синів⁷⁸.

Як здається, в тлумаченні зазначеної інформації більш правильною виглядає позиція Пьотра Стефановича, який припускає можливість того, що синів у Василька Ростиславича було більше двох⁷⁹. Ми не погоджуємося з думкою Л. Войтовича, що бояр Лазаря і Василя покарали теребовлянські дружинники, але, вочевидь, вони допомагали синам князя спіймати і покарати зазначених бояр⁸⁰. Однозначно, що така допомога була потрібна, оскільки, навіть якщо припустити, що зазначена подія відбулася в 1098 або в перші місяці 1099 рр.⁸¹, старшому з синів Василька

⁷⁷ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 268.

⁷⁸ Літопис Руський / за Іпатським списком переклав Л. Махновець. Київ: Дніпро, 1989. С. 152; Майоров А. Галицко-Волынская Русь. С. 157.

⁷⁹ Стефанович П. Отношения князя и знати в Галицком и Волынском княжествах до конца XII в. *Средневековая Русь*. Москва: Индрик, 2007. Вып. 7. С. 161–162, пр. 101.

⁸⁰ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 326.

⁸¹ Таке визначення хронологічної межі *ante quem* страти бояр Лазаря і Василя на 1099 р. пов'язане з тим, що в цьому ж році у зв'язку з нападом угорців на Перемишль виникає союз Ростиславичів, Давида Ігоровича і половців проти нападників. Див.: Головка О. Міжкнязівські війни в Південно-Західній Русі і поступове виникнення суверенних князівств-держав у Прикарпатті (80-ті роки XI – початок XII ст.). *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія історична*. Кам'янець-Подільський, 2017. Вип. XIII. С. 130.

(яких було три або більше) могло бути не більше 16–17 років. Проте хлопці віком 14 і більше років, які виховувалися в князівській родині, без проблем могли взяти участь у другій частині процедури страти злочинців, а саме розстрілі бояр з луків. Зазначимо, що стрільбі з лука дітей з елітних родин вчили з раннього віку.

Тут необхідно дещо сказати про місто Галич, значення якого в житті Прикарпаття посилюється з кінця XI ст. Про роль міста в житті краю свідчить важливе повідомлення, яке збереглося в «*Патерику Києво-Печерського монастиря*» під 1097 р., про те, що князі Володар і Василько Ростиславичі в умовах конфлікту з київським князем Святополком Ізяславичем і волинським князем Давидом Ігоревичем «не пустиша гостей из Галича, ни лодій от Перемышля, и не бысть соли въ всеи Руской земли»⁸². Про швидке зростання ролі міста Галича в житті Прикарпаття говорить та обставина, що в середині XII ст. «галичанами» називають не тільки мешканців Галича, волості довкола міста, а всього Прикарпатського краю⁸³. Можна припускати, що вже на початку XII ст. Галич стає центром намісництва в складі Теробовлянського князівства Василька Ростиславича, а намісником у місті був син Василька Іван. Отже, Іван Василькович — перший князь, відомий на ім'я в Галичі. Старший син Василька Григорій (іноді його називають Ростислав) тривалий час допомагав батьку правити безпосередньо в Теробовлі.

На момент смерті Василька Ростиславича відомо про життя в той час тільки двох його синів. Ім'я одного нам відоме з повідомлень *Київського літопису*. Під 1139 р. розповідається, що київський князь Ярополк Володимирович разом з половцями послав Івана Васильковича і Володимира (Володимирка) Володаровича з Галича («...посла . с Половци Ивана Василковича . и Володаревича . из Галича . Володимѣрка на Вячеслава . Ивана Василковича и Володаревича из Галича Володимерка на Вячеслава (и. — додаток з *Хлебніковського списку*. — О. Г.) на Изяслава на Мьстиславича посла»⁸⁴). Аналогічною в плані інформації про двох двоюрідних братів є, на наш погляд, і наступна літописна згадка

⁸² Абрамович Д. Києво-Печерський патерик (Вступ, текст, примітки). У Києві, 1931. С. 151–152.

⁸³ Головка О. Княжий Галич. Дискусійні питання виникнення міста і його розвитку як столиці землі-князівства *Галич*. *Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Вип. 3. С. 95.

⁸⁴ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 304.

наступного року: «Васильковичъ же . и Володаревичъ . Галичьскіи кнѣзь привабиша к собѣ Изѣслава . Мьстислави^ч и не вѣрѣдивъшесѣ . възратиша^{сѣ}»⁸⁵.

Однозначно, що слова «Галицьскіи кнѣзь» не можна прив'язувати лише до Володимирка Володаревича, а вони стосуються обох згаданих князів як володарів з Галицької землі. Проте безпосередньо в Галичі князем був Іван Василькович, який після смерті брата Григорія контролював, вірогідно, водночас і Тербовлю. Доказом цього є наступна літописна стаття 6649 (1141) р.: «Сего же лѣта престависѣ . оу Галичи Василкови^ч Иванъ . и приѣа волость его Володимерко . Володаревичъ . сѣде во обою волостью кнѣжа в Галичи»⁸⁶. З цього часу володарем усього прикарпатського краю, всієї Галицької землі від Сяну до Смотрича став князь Володимир (Володимирко) Володаревич.

Про другого сина Василька, відомого на ім'я, є інформація лише у творі В. Татищева, який назвав синів Василька — Ігор і Ростислав, поінформував, що вони підтримали Ростислава Володаровича у війні проти Володимира (Володимирка) Володаровича⁸⁷. Деяку ясність про синів Василька вносить Ян Длугош, який згадує Григорія та Івана Васильковичів⁸⁸. Отже, на наш погляд, є підстави вважати на момент смерті Василька Ростиславича відомих на ім'я його живих нащадків було двоє. Одним із них був Григорій, який, ймовірно, сидів у Тербовлі, а другим — Іван, який володів Галичем.

Вище ми відзначали, що в 1092 р. київський князь Всеволод Ярославич надав Володарю і Васильку Ростиславичу відповідно Перемишль і Звенигород. Це надання згодом було затверджене Любецьким з'їздом князів у 1097 р. Є підстави думати, що нащадки Володаря і Василька починаючи з межі XI—XII ст. повинні були вступити в активне політичне життя. Особливо це мало стосуватися синів Василька, які повинні були допомагати правити сліпому батькові. Вочевидь, головну роль у цьому грав Григорій Василькович. Однозначно, що в численних землях Прикарпаття, крім двох князів, адміністративні функції, як підлеглі Володаря і Василька, виконували їхні діти.

⁸⁵ Там само. Стб. 306.

⁸⁶ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 308; Бережков Н. Хронология русского летописания. Москва: изд. АН СССР, 1963. С. 143.

⁸⁷ Татищев В. Назв. праця. С. 138.

⁸⁸ Dlugossii J. Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae. L. 3—4. P. 308.

Нелегким для родини Ростиславичів став 1122 р., коли поляки викрали перемишльського князя Володаря Ростиславича⁸⁹. Всі тяготи управління прикарпатськими землями лягли на плечі Ростислава і Володимира (Володимирка) Володаревичів, Григорія та Івана Васильковичів. Перед родиною Ростиславичів постало складне завдання викупу з полону Володаря. Ян Длугош пише, що для узгодження питання повернення Володаря з неволі від князя Василька Ростиславича до Кракова прибули послы, які узгодили питання викупу, сума якого дорівнювала 20 тис. марок срібла (перша вимога Болеслава III «Кривоустого» взагалі була астрономічна — 80 тис. марок срібла).

Для швидкого вирішення питання повернення перемишльського князя на волю представники Ростиславичів виплатили зразу 12 тисяч, а після звільнення Володаря до моменту виплати решти коштів у Польщі як заручник залишився син князя, якого Ян Длугош називає Ярославом⁹⁰. Зразу виникає припущення про можливу помилку хроніста, який переплутав названого ним Ярослава з реально існуючим Ростиславом Володаревичем. Але, враховуючи той факт, що польський автор про Ростислава знав, а джерельна інформація про події того часу обмежена, не виключеним є факт існування ще одного (крім Ростислава і Володимира (Володимирка) сина Володаря на ім'я Ярослав. Якщо це так, то є підстава думати, що цей князь не дожив до часу смерті батька 19 березня 1125 р.

Щодо Володаря ми визнали, що серед достовірно відомих синів старший був Ростислав (приблизно народився на початку 80-х років XI ст.), інший син, Володимир (Володимирко), скоріш за все був на 8—10 років молодшим (приблизно народився в перші роки 90-х років XI ст.). Як не дуже потужний, але все ж аргумент того, що Володимир (Володимирко) був молодшим, ніж Ростислав, а також Григорій та Іван Васильковичі, є те, що Володимир (Володимирко) прожив досить багато років після того, як не стало його згаданих родичів. Останній з них, Іван, помер у 1141 р., а Володимир (Володимирко) жив до 1153 р.

За логікою успадкування столів начебто не виникає сумнівів, що Григорій Василькович був старшим стосовно Івана сином Василька Ростиславича, тому і отримав стіл, яким до смерті володів батько, — теребовлянський. Проте Л. Войтович вважав, що старшим братом був

⁸⁹ Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи X — першої половини XIII ст. Київ, 2021. С. 209—214.

⁹⁰ Dlugossii J. Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae. L. 3—4. P. 295.

Іван («на що вказує шлюб з дочкою київського князя Всеволода Ольговича»)⁹¹. Тут історик не дав посилання на джерело інформації про факт шлюбу, в іншому місці пише про дочку київського князя Анну Всеволодівну, яка «була видана за галицького князя Ігоря-Івана Васильковича», після чого робить посилання на працю Ніколая Баумгартена⁹². На нашу думку, факт шлюбу із зазначеною дочкою Всеволода Ольговича не є достатнім аргументом, щоб робити висновок про старшинство Івана стосовно Григорія Васильковичів. Ми не знаємо обставин укладання шлюбу Івана Васильковича. Можливо, його брат Григорій на той момент уже мав жінку.

Невдовзі після приходу до влади сини Володаря Ростислав і Володимир (Володимирко) розпочали війну між собою. Про цю війну розповідають Ян Длугош під 1127 р., а В. Татищев під 1126 р.⁹³ На допомогу Ростиславу прийшли новий київський князь Мстислав Володимирович (роки правління в Києві — 1125—1132) та Григорій і Іван Васильковичі⁹⁴. Ростислав зробив спробу зайняти Звенигород, але мешканці міста йому не підкорились. Не маючи сил боротися з братом, Володимир (Володимирко) із жінкою та наблизеними вимушений був шукати притулок в угорців. Тут, як пише Ян Длугош, колишній звенигородський князь сподівався знайти підтримку проти брата⁹⁵.

Н. Баумгартен писав, що перемишльський князь Ростислав помер у 1128 р.⁹⁶, але такого висновку дослідник доходить лише на тій підставі, що про цього князя після 1127 р. немає ніяких повідомлень у джерелах. Більш правильним і обережним, на наш погляд, є підхід Миколи Котляра, який писав про складність встановлення дати смерті Ростислава⁹⁷. Деякі дослідники, виходячи з тексту повідомлення, яке наводиться В. Татищевим, відносять дату смерті Ростислава Володаровича на 1143 р.,

⁹¹ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 338.

⁹² Там само. С. 400.

⁹³ Długossii J. *Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae*. L. 3—4. P. 304, 305; Татищев В. Назв. праця. С. 138.

⁹⁴ Długossii J. *Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae*. L. 3—4. P. 308.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Baumgarten N. *Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siecle*. Romae, 1927. Table III. P. 5.

⁹⁷ Котляр Н. *Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX—XIII вв.* Киев, 1985. С. 80.

але однозначно, що таке датування не є коректним⁹⁸. Цей князь, найімовірніше, помер у середині 30-х років XII ст., можливо, в ході великої війни, яка відбувалася в той час в Центральній Європі. Після смерті Ростислава Володаревича Григорій і Іван Васильковичі підтримали племінника – сина Ростислава Івана, який отримав вакантний трон у Звенигороді, звідки пішов до Перемишля князь Володимир (Володимирко).

Майже аналогічно в період між 1127 і 1141 рр. помер Григорій Василькович⁹⁹. Те, що після смерті Григорія Іван Василькович не перейшов на правління до Теревовлі, свідчить про зростання в 20-х – 30-х роках значення Галича в житті Прикарпаття. Галич стає столицею Східноприкарпатського князівства, головним щодо Теревовлі містом. Саме в цей час стосовно всіх мешканців Прикарпатського краю поширюється поняття «галичани». Останнє почало визначати населення всіх чотирьох князівств, де правили Ростиславичі. Самі ці спостереження дають підставу думати, що час смерті Григорія Ростиславича припадає на кінець 20-х або першу половину 30-х років XII с.

На початку 40-х років XII ст. до Галича приходить Володимир (Володимирко) Ростиславич. Варто зазначити, що цей князь мав чимало противників у Галичі. Але протистояння князя і галицької громади не слід розглядати в дусі популярних у радянський час уявлень про боротьбу «реакційних бояр» з прогресивною князівською владою. Володимир (Володимирко) був чужим для галичан, і разом із цим чимало мешканців столиці мали симпатію до його племінника Івана Ростиславича, який в генеалогічному плані мав більше прав бути володарем Галицької землі, ніж Володимир (Володимирко).

Як би там не було, але Володимир (Володимирко) став першим князем великого об'єднаного Галицького князівства, до якого увійшли Галицька, Теревовлянська, Перемишльська і Звенигородська волості. Нове формування я називаю земельним (на протилежність меншим волосним або удільним)¹⁰⁰. Правління Володимира – це період жорсткої боротьби князівської влади за суверенітет Галицької землі. Боротьбу галицький князь вів не тільки проти володарів інших князівств Русі, а й проти експансії Королівства Угорщина.

⁹⁸ Рапов О. Назв. праця. С. 75; Майоров А. Назв. праця. С. 220.

⁹⁹ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 338.

¹⁰⁰ Головка О. Корона Данила Галицького. С. 97.

5) Іван Ростиславич «Берладник», Ярослав Володимирович «Осмогисл». Після смерті в 1153 р. у віці приблизно 61/62 років галицького князя Володимира (Володимирка) Володаровича на політичній арені залишилися два представники галицької князівської гілки — син Ростислава Володаревича Іван і син Володимира (Володимирка) Володаровича Ярослав. Про час народження єдиного відомого сина Ростислава Володаровича Івана можна говорити вкрай умовно, проте, вочевидь, він народився десь у першій половині або середині першого десятиліття XII ст. (орієнтовно близько 1104 р.) В момент смерті князя Ростислава Володаровича, яка сталася десь у середині 30-х років XII ст., у західних прикарпатських володіннях князівської гілки Ростиславичів, без сумніву, виникла криза. Вочевидь, на князівський стіл у Перемишлі претендували дві особи з родини Ростиславичів, яких підтримували і дві групи прихильників. Першим претендентом на перемишльський князівський стіл був син Ростислава Володимировича Іван, який, якщо довіряти нашому припущенню, давно досяг дорослого віку.

Відомо, що зразу після смерті Володаря Ростиславича його син Володимир (Володимирко) без особливого успіху прагнув захопити Перемишль, але невдача не примусила відмовитися від наміру. Отже, другим претендентом був звенигородський князь, якому вдалося зайняти Перемишль, скориставшись кончиною старшого брата Ростислава.

Оволодіння новим столом Володимиром (Володимирком) поставило завдання залагодити існуючий в князівській родині конфлікт, оскільки до дій Володимира (Володимирка) Володаровича, вочевидь, негативно поставилися сусіди, перш за все його двоюрідні брати Васильковичі (можливо, на той час один Василькович — Іван). Нагадаємо, що під час війни в другій половині 20-х років XII ст. між Володимиром (Володимирком) і Ростиславом Володаровичами брати Васильковичі були союзниками Ростислава.

Тепер для залагодження конфлікту в межах династії придністровських князів Володимир (Володимирко) був вимушений передати Івану Ростиславичу свій колишній стіл — звенигородський. Значно пізніше, взимку 1145/1146 р., стався конфлікт між Іваном і Володимиром (Володимирком), проте предметом суперечки тепер стала столиця об'єднаного на той час Прикарпаття — Галич¹⁰¹. Зазначимо, що

¹⁰¹ Головка О. Князь Володимирко Володаревич — перший володар об'єднаного Галицького князівства. С. 95.

за рік до цього конфлікту Іван Ростиславич втратив звенигородський стіл.

Нам відомо, що в Івана Ростиславича був син Ростислав, проте з'ясувати, коли князь Іван одружився, хто була його дружина, час народження, обставини особистого життя його сина неможливо. Про дружину Івана Ростиславича є одна згадка без зазначення її імені в Київському літописі під 6668 (1160) р. («...в городѣ (місто Вир у Чернігівській землі, зараз м. Білополля Сумської обл. — О. Г.) бо затворилъся бѣше съ княгинею . Иванъ Ростислави^ч»¹⁰²). Про обставини фінальної частини життя нащадка князя Івана Ростиславича «Берладника», якому на момент смерті було не менше 28 років, мова буде йти в подальшому тексті цього нарису.

Після конфлікту 1146 р. Іван Ростиславич (він отримав в цей час прізвище «Берладник») не мав свого постійного володіння, мешкав при дворах тих чи інших князів Русі. В 1158 р. Іван Ростиславич, спираючись на підтримку київського князя Ізяслава Давидовича, допомогу берладників (слов'янських мешканців території між Карпатами і межиріччям Дністра і низин Дунаю)¹⁰³, половців і прихильних галичан, зробив спробу відвоювати столицю Галицької землі-князівства у князя Ярослава Володимировича «Осмомисла»¹⁰⁴. Зазнавши невдачі, Іван Ростиславич невдовзі опинився у візантійському місті Солоніки, де в 1161 р. помер: «Том же лѣтѣ . престависа кнѣзь Иванъ Ростиславичъ . рекомъти Берладникъ . в Селуни . и ини тако молвахуть тако съ штравъ бѣ ему смръть»¹⁰⁵. Щодо причини смерті існують припущення, що до отруєння Івана Ростиславича мав причетність галицький князь Ярослав Володимирович «Осмомисл»¹⁰⁶. На момент смерті Івану Ростиславичу було близько 57 років.

¹⁰² ПСРЛ. Т. 2. Стб. 508. Інформація відноситься до 1159/60 р. Див.: Бережков Н. Назв. праця. С. 171.

¹⁰³ Рабинович Р. Призрачная Берладь. О достоверности одной фальсификации. *Stratum Plus*. 1999. № 5. С. 357–378; Головка О. Літописна Берладь на кордоні землеробської та кочівницької цивілізацій Центрально-Східної Європи. *Хазарский альманах*. Київ; Харків, 2009. Т. 8. С. 147–170.

¹⁰⁴ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 497. Хронологію подій наведено за Н. Бережковим. Див.: Бережков Н. Назв. праця. С. 171, 172.

¹⁰⁵ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 519.

¹⁰⁶ Войтович Л. Галич у політичному житті Європи XI–XIV ст. С. 160; Филипчук О. Русь і Свята земля: люди, тексти, ідеї. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Праці історико-філософської секції. Львів, 2021. Т. СССХХІV. С. 14–15.

Єдиний відомий син Володимира (Володимирка) Володаревича, оспіваний в «Слові о полку Ігоревім»¹⁰⁷, Ярослав народився приблизно в 1130 р., найімовірніше, в Перемишлі. Прізвисько князя — «Осмомисл» — наводиться тільки у «Слові о полку Ігоревім». Пізніше народження сина дає підставу думати (ця думка, на жаль, є лише припущенням), що у князя Володимира (Володимирка) перед цим народжувалися доньки.

Л. Войтович писав про шлюб князя: «Правдоподібно, що близько 1117 р. Володимирко Володаревич одружився з дочкою угорського короля Коломана Книжника, що забезпечило йому постійну підтримку в Угорщині»¹⁰⁸. Доказом цього факту є інформація, яку наводить В. Татищев¹⁰⁹. Якщо згадати наш вірогідний висновок, що князь Володимир (Володимирко) народився на початку 90-х років XI ст., то є підстава вважати, що це був не перший його шлюб. Якщо це так, то можна припускати, що друге одруження було не дуже щасливим в плані народження дітей.

Приблизний вік князя ми визначаємо завдяки точно відомій базовій даті його життя, а саме даті шлюбу сина Володимира (Володаревича) Ярослава і доньки союзника галицького князя суздальського князя Юрія Володимировича «Долгорукого» Ольги. Л. Войтович в книзі «Княжа доба на Русі: портрети еліти» відзначав важливість встановлення тоді матримоніального союзу родин галицького і суздальського князів. Проте час одруження князя історик в різних місцях своєї монографії визначав по-різному. В одному місці він писав: «Навесні 1149 р. союз Володимирка Володаревича з Юрієм Довгоруком був скріплений шлюбом Ярослава Володимировича з Ольгою Юріївною», а в іншому наголошував, що остання була «у 1150 р. видана за спадкоємця галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла (1.10.1187)»¹¹⁰.

У *Київському літописі* про цей матримоніальний союз згадано на початку літописної статті 6658 (1150) р., що начебто дає підставу думати про фіксацію цієї події весною 1150 р. («В лѣтѣ њѣ . љ . љи . [6658 (1150)] Вда Гюрги дчерь . свою за Стославича за **В**лга (чернігівського князя. — *О. Г.*) . друугоую за Володимирича . за **И**раслава . в Галичь») ¹¹¹. Про

¹⁰⁷ Слово о полку Ігореве / под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва, Ленинград: изд. АН СССР, 1950. С. 22.

¹⁰⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 338.

¹⁰⁹ Татищев В. Назв. праця. С. 232.

¹¹⁰ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 335, 547.

¹¹¹ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 394.

Володимира (Володимирка) як про свата Юрія Володимировича є інформація в завершальній частині попередньої статті літопису під 6657 (1149 р.), де йдеться про звернення Ізяслава до галицького князя з проханням бути посередником між волинським князем і Юрієм Володимировичем («Изяславъ же посла к Володимиру Галичьскому . свату Дюргеву»¹¹²). Проте ця інформація, згідно з дослідженням хронології літописання Ніколаєм Бережковим, начебто повинна датуватися весною 1150 р.¹¹³

На наш погляд, узагальнюючий характер останньої записки як про подію, що сталася пізніше, ніж Юрій став сватом Володимира (Володимирка), дають підстави думати, що шлюб Ярослава і Ольги відбувся в 1149 р. Перебіг політичних подій цього року, коли всю його другу половину володарі Суздальського і Волинського князівств були зайняті бойовими діями на Волині¹¹⁴, також схиляє до висновку, що шлюб було укладено в першій половині 1149 р., вірогідно, весною.

Виходячи з правил тогочасного життя, про які ми писали у вступі до цієї статті, можна припускати, що щойно одружений в 1149 р. князь мав мати 18–20 років, проте у випадку з Ярославом можна припускати, що його вік міг бути дещо більшим. Справа в тому, що цей князь з дитинства хворів на спадкову важку хворобу стегнових кісток (хворобу Легга-Кальве-Пертеса). Ця хвороба фактично робила людину інвалідом, не дозволяла їй носію вести активну рухливу діяльність, їздити на коні та брати участь у військових діях¹¹⁵. Однозначно, що ця обставина могла ускладнити вирішення питання з шлюбом Ярослава, який міг відбутися в дещо більш пізньому віці. А це схиляє зробити висновок, що князь Ярослав міг народитися і раніше, може, навіть в середині 20-х років XII ст.

Літопис чітко вказує час смерті Ярослава Володимировича «Осмомисла» — 1 жовтня 1187 р. «Того же лѣѣ престависѣ Галичькии кнѣзь Ярославъ снѣ Володимеръ . мѣца . вѣктѣ . въ . а . днѣ а во вторѣи днѣ положенъ бѣ во цркви стѣга Бѣа»¹¹⁶. Отже, князь Ярослав, вірогідно, помер у віці приблизно 57–62 років.

На завершення відзначимо ще одну постать, яка стосувалася 5 покоління князів Ростиславичів. В науці висловлена гіпотеза про те, що

¹¹² Там само.

¹¹³ Бережков Н. Назв. праця. С. 148–150.

¹¹⁴ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 373–394.

¹¹⁵ Горбенко С. Назв. праця. С. 130–132.

¹¹⁶ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 656.

краківський князь Болеслав «*Кучерявий*» (роки правління 1146–1173) був одружений на дочці Володимира (Володимирка) Володаревича і сестрі Ярослава Володимировича Марії¹¹⁷. Зазначу, що, на нашу думку, це припущення не має достатнього підтвердження в джерелах.

5) Ростислав Іванович «Берладничич»; Володимир Ярославич і Олег Ярославич «Настасьич» (позашлюбний син Ярослава Володимировича). З цієї генерації князів Ростиславичів більш-менш чітко можна визначити час народження Володимира Ярославича, яке сталося після згаданого вище одруження весною 1149 р. Ярослава Володимировича і Ольги Юріївни. Можна припускати, що Володимир народився близько 1150 р., оскільки вже в 1167 р. він одружився на Болеславі, дочці чернігівського князя Святослава Всеволодовича. «Том же лѣтѣ поа Ірославъ Галичьскъи кнзь (Ярослав. — О. Г.) . за снъ свои за Володимира славлю (за *Хлебниковським і Погоди́нським списками* — Святославлю — О. Г.) дчерь Болеславу Всеволоди¹¹⁸»¹¹⁸.

Додатковим аргументом для припущення про дорослий вік Володимира Ярославича наприкінці 60-х — на початку 70-х років є розгляд подій початку 70-х років XII ст., коли внаслідок конфлікту в Галичі княгиня Ольга Юріївна з сином Володимиром, галицьким воєводою Коснятином Сірославичем¹¹⁹ і групою бояр шукають притулку за межами Галицького краю, у Польщі¹²⁰. Н. Березжков датував цю подію 1171 р., а ми зробили припущення, що означена подія відбулася в 1172/73 р.¹²¹ В Польщі

¹¹⁷ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 346. Думку про те, що жінка Болеслава IV «*Кучерявого*» була дочкою Володимира (Володимирка) Ростиславича, також висловив Марек Урбанський в книзі: Urbański M. *Poczet Królowych i Żon władców Polski*. Warszawa, 2006. 309 s., але, на жаль, ця книга виявилася недоступною для автора цієї статті.

¹¹⁸ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 527; там само. Т. 7. С. 79.

¹¹⁹ Про воєводу Коснятина Сірославича див.: Нагірний В. Галицький воєвода Коснятин Сірославович : спроба біографічного портрета. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. Вип. 6. С. 38–47.

¹²⁰ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 564; Головка О. Князь Роман Мстиславич та його доба. Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII — початку XIII ст. Київ: Стилос, 2001. С. 80–81.

¹²¹ Березжков Н. Назв. праця. С. 188; пор. Головка О. Князь Роман Мстиславич. С. 80–81. Аналогічну погляду Н. Березжкова позицію щодо хронології конфлікту займав Л. Махновець. Див. Літопис Руський. С. 305.

Ольга і її оточення перебували близько восьми місяців («быша тамо . и (вісім. — О. Г.). мѣции»¹²²).

Син Ольги Володимир тоді вступив у контакти з волинським князем Святославом Мстиславичем з проханням надати йому у володіння волинське місто Червен, обіцяючи згодом, після повернення до Галича, віддячити Святославу Бузьком і ще трьома містами до нього. В літописі з цього приводу записано наступне: «Володимѣрь же посла ко Стославу къ Мьстиславичю . просаюу него Червьна . ать ми будеть ту сѣдѣчи добро слати в Галичь . аже ти сѣду в Галичи . то Бужьскъ твои возъворочю . и . ѣ (три. — О. Г.) . городы придамъ к тому»¹²³. Отже, виходячи з цієї інформації опозиційні до Ярослава Володимировича сили в 1171–1172 рр. планували посадити князем в Галичі Володимира. Святослав Мстиславич надав місто Червен, куди переїхали Ольга Юріївна і Володимир. Таким чином, Володимир в 20–22 роки вперше став князем, правда, в невеликому Червені. Правив він там, як відомо, недовго.

Конфлікт у Галичі, вірогідно, почав визрівати ще наприкінці 60-х років XII ст. Перша причина його була пов'язана з тим, що тоді князь Ярослав Володимирович завів собі коханку з могутнього галицького роду Чагрів — Анастасію (Настаську). Вірогідно, в цей час у пари народився син Олег. Водночас була й інша причина для загострення стосунків у середовищі галицької еліти, а саме міжкнязівські відносини Ярослава Володимировича. Відомо, зокрема, що на початку 1170 р. галицький князь послав свого воєводу Костянтина Серославича з дружиною на допомогу київському князю Мстиславу Ізяславичу, але свою функцію воєвода не виконав і повернувся до Галича¹²⁴. Внаслідок цих дій князь Мстислав Ізяславич невдовзі остаточно втратив Київ.

Володимир Ярославич недовго був князем в Червені, оскільки до нього і княгині Ольги прийшов лист від їх прихильників. В ньому повідомлялося, що в Галичі було ув'язнено Ярослава, захоплено в полон і перебито його союзників з роду Чагрів, Настаську було спалено на багатті, сина її вигнано в заслання. Бунтівники примусили Ярослава Володимировича поклястися, що він буде жити «по правді» з княгинею Ольгою. Як відомо, на цьому заворушення не припинилися. В жовтні

¹²² ПСРЛ. Т. 2. Стб. 564.

¹²³ Там само.

¹²⁴ Там само. Стб. 548, 549; Головка О. Корона Данила Галицького. С. 183; Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 344.

1173 р. в Кракові володарем став прихильний до Ярослава Володимировича князь Мешко III «*Старий*», який допоміг наступного 1174 р. князю Ярославу відновити повноцінну владу в Галичі, тоді ж Володимир Ярославич на тривалий час був вимушений покинути рідні землі¹²⁵. В згаданий рік князь Володимир з матір'ю знайшов притулок у луцького князя Ярослава Ізяславича, проте на Волині вони були недовго. Через загрозу з боку Ярослава Володимировича луцький князь відмовився підтримувати біженців, тому вони спочатку прибули до торчеського князя Михалка Юрійовича, а потім перебралися до чернігівського князя Святослава Всеволодовича¹²⁶.

Скільки Володимир і Ольга були в Чернігові, сказати важко. Літопис не дає чіткої інформації про долю вигнанців. Напередодні смерті Ярослава Володимировича його син Володимир після тривалого перебування у вигнанні повернувся в Галич. В літописній статті під 6692 (1184) р. київський книжник після тривалої перерви знову розповідає про «ходіння по муках» князя Володимира. В 1184 р. Володимир Ярославич прибув до свого родича путивльського князя Ігоря Святославича.

У своїй розповіді про цю подію літописець згадує коротко про попередні події, які пережив князь-вигнанець: «В то же время Володимеръ . Ярославичъ Галичкый . шюринь Игоревъ . бѣшетъ оу Игорѣ . зане вѣгнанъ бѣшетъ . шцѣмъ свои^м из Галича . то же Володимѣръ приде . преже ко Володимѣроу . к Романови . Романъ . блюдѣсѣ шца его . не да емоу шпочити оу себе . штолѣ же иде ко Инъгварови . Дорогобоужю . и тотъ блюдѣсѣ шца его . и не приѣ его . и шнь штолѣ . ѣха ко Сѣполкоу . Тоуровоу . и тѣи тако же шпоусти его . ко Дѣдвѣ Смоленскоу Дѣдъ же шпоусти . в Соуждалъ ко Всеволодоу . оуеви своємоу . Володимеръ же Галичкѣи . ни тамо шбрѣте собѣ покоѣ . приде к зѣти своємоу Поутивлю . ко Игоревѣ Сѣславичю»¹²⁷.

Отже, до 1184 р. князь Володимир побував у Володимирі, Дорогобужі, Турові, Смоленську і Суздалі. Слід звернути увагу, що до Путивля Володимир прибув сам, без матері, оскільки та померла 4 липня 1181 р. у Володимирі на Клязьмі, де перебувала в монастирі під іменем

¹²⁵ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 571; Пашуто В. Назв. праця. С. 333; Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). С. 248.

¹²⁶ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 571.

¹²⁷ Там само. Стб. 633–634.

Єфросинії¹²⁸. В Путивлі Ігор Святославич «приѣ (Володимира. — авт.) с любовью . и положи на немъ чѣть великоу . и за двѣ лѣтѣ держа и оу себе . и на третьеє лѣто введе и в любовь . со шѣмъ его . и посла с нимъ (с нимъ) сѣна своего . зѣмѣ Рюрикава Сѣослава»¹²⁹.

Розглядаючи наведений фрагмент літопису, Н. Бережков відзначав: «Щодо цього повідомлення залишається неясним, занесене воно в літопис за роком прибуття Володимира до Ігоря чи за роком вибуття від Ігоря до батька»¹³⁰. На наш погляд, книжник, згадавши про митарства Володимира Ярославича до його приходу до Путивля, яке сталося в 1184 р., пише про тривале перебування протягом двох років у путивльського князя Ігоря Святославича. В 1186 р. Ігор відправив Володимира до Галича, чому, вочевидь, сприяли попередні перемовини між путивльським і галицьким володарями. В дорозі Володимира супроводжував зять Ігоря Рюрик Святославич. Поява Володимира Ярославича в Галичі, ймовірно в 1186 р., була обумовлена зміною ситуації в Галицькій землі, пов'язаною із загостренням хвороби Ярослава Володимировича.

Як відомо, напередодні смерті князя Ярослава Володимировича, яка сталася 1 жовтня 1187 р., за наказом помираючого князя в Галичі відбулося велике зібрання представників еліти. На цьому зібранні Ярослав Володимирович проголосив свою волю, згідно з якою князем у Галицькій землі-князівстві мав стати його молодший син Олег, а старшому, Володимиру, надавались Перемишль і Перемишльська волость. «...и се молвашеть моужемъ своимъ се азъ шдиноу хоудоу своею головоу ходѣ . оудержалъ всю Галичкоую землю . а се приказъзваю мѣсто свое . Шлгови . сѣви своемуу меншемуу . а Володимѣроу даю Перемѣшль . и оурядивъ ю . и приводи Володимѣра ко хрѣстоу . и моужи Галичкѣмъ на семь . тако емоу не искать подѣ братомъ Галича . бѣшеть бо Шлегъ Настасъчичъ . и бѣ емоу милъ . а Володимѣръ не хожаше в волѣ его . и того дѣла не дашеть емоу Галича»¹³¹. Учасники зустрічі з князем поклялись щодо виконання волі Ярослава Володимировича.

¹²⁸ Там само. Стб. 624.

¹²⁹ Там само. Стб. 634.

¹³⁰ Бережков Н. Назв. праця. С. 202.

¹³¹ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 657.

Таке рішення на користь незаконнонародженого молодшого нащадка Ярослав пояснив не тільки своєю симпатією до Олега, а й тим, що Володимир весь час перебував у конфлікті з батьком. Вочевидь, Олег під час хвороби Ярослава виконував певні управлінські функції при князівському дворі. Можна припускати виходячи з того, що конфлікт Ярослава із законною жінкою почався в 1170 р., що на момент смерті батька Олегу було близько 18 років. Група підтримки Олега Ярославича виявилася недостатньо потужною, тому невдовзі «моужи Галичкѣи с Володимеромъ . перестоупишетъ хрѣтьное целование . и вѣггнаша **В**лга из Галича . и бѣжа **В**лгь ѿтоудоу . во Вроучии . к Рюрикови а Володимеръ сѣде в Галичѣ на столѣ дѣда своего и вѣца своего»¹³².

У ранніх літописах не збереглася інформація про подальшу долю князя Олега. В хроніці Вінцентія Кадлубка (завершена на початку XIII ст.) також відсутні дані про молодшого сина Ярослава Володимировича, але розповідається, що краківський князь Казимир підтримав якогось не названого на ім'я князя, якого отруїли власні піддані¹³³. Автор Великопольської хроніки переповідає розповідь свого попередника, проте вносить свої доповнення: «Igitur Kazimirus gloriosus victor de Ruthenis existens sororis sue primogenitum alias ut premissum est de regno eiectum principem Haliciensibus restituit. Qui post recessum Kazimiri avunculi sui veneno a suis sibi propinato fuit extinctus. Cui in regno Halicensi Ladimirus frater eius per matrem Kazimiri sororem successit» (Отже, Казимир, ушавлений пережожець Рутенів, відновив у галичан князем первородного сина своєї сестри, якого колись вигнали з королівства, про що йшлося вище. Він після від'їзду свого дядька Казимира був отруєний своїми (підданими. — *О. Г.*) отруйним питвом. Його в Галицькому королівстві спадкоємцем став Володимир, брат його по матері, сестрі Казимира)¹³⁴.

У хроніці Яна Длугоша повторюється інформація про отруєння князя, проте хроніст згадує, що цього князя звали Мстислав. Ян Длугош пише, що ставленик краківського князя Мстислав правив у Галичі три роки, але

¹³² Там само.

¹³³ Хроніку Вінцентія Кадлубка наводимо з вказівкою номера книги і розділу твору за виданням: *Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. Monumenta Poloniae Historica*. Т. 2. Lwów, 1872. L. 4, 14, 15. P. 193–449.

¹³⁴ Великопольська хроніка наводиться з вказівкою номера розділу твору за виданням: *Chronica Poloniae Maiores / rec. et ann. B. Kürbis. Monumenta Poloniae Historica. Nova series*. Т. 8. Warszawa, 1970. Cap. 72. 284 p.

невдоволення місцевого населення спричинило заколот і убивство володаря¹³⁵. В пізньому *Густинському літописі* фактично повторена в дещо скороченому вигляді розповідь Яна Длугоша, проте звертається увага на те, що під Мстиславом польський хроніст мав на увазі Олега¹³⁶. Отже, з інформації польських хронік і *Густинського літопису* можна припускати, що Олег загинув не природною смертю (найвірогідніше, його отруїли). Зазначимо, що М. Грушевський з обережністю ставився до інформації Вінцентія Кадлубка, вважав, що її не можна використовувати як надійне джерело¹³⁷. Водночас О. Рапов і Л. Войтович без будь-яких роз'яснень сприймають інформацію про польську допомогу Олегу в начебто другому приході його до влади в Галичі¹³⁸.

Варто відзначити: науковці вважають, що, крім двох відомих з літописів синів Ярослава Володимировича «*Осмомисла*», у нього було три дочки. На думку Л. Махновця, найстарша з них не відома на ім'я; друга відома зі «*Слова о полку Ігоревім*» Ярославна — Єфросинія, жінка князя Ігоря Святославича; третя відома за польськими джерелами Вишеслава, яка була жінкою Одона, сина князя Мешка III «*Старого*»¹³⁹.

Під роком 6696 (1188) у *Київському літописі* повідомляється про початок правління в Галичі Володимира Ярославича: «Въ лѣтѣ . # љ . . љ . . љ с . [6696 (1188)] Кнѣзѣщоу Володимероу в Галичкои земли и бѣ бо любезнивь питию многомоу . и доумѣ не любѣшетъ с моужми своими . и поа оу попа женоу и постави собѣ женоу . и родисѣ оу неѣ два сѣна Романъ же Володимерьскѣи Мѣстиславичъ сватасѣ с нимъ . и да дщерь свою за сѣна его за старѣшиаго».

¹³⁵ Długossii I. *Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae*. L. 5—6. Varsaviae: PWN, 1973. P. 129, 136.

¹³⁶ ПСРЛ. Т.2 (Густынская летопись). С. 321.

¹³⁷ Грушевський М. Назв. праця. С. 576, 577.

¹³⁸ Рапов О. Назв. праця. С. 79; Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 350, 351.

¹³⁹ Літопис Руський. С. 345, пр. 9; Щавелева Н. Польские латиноязычные средневековые источники. Москва: Наука, 1990. С. 123, пр. 8; Balzer O. *Genealogia Piastów*. W Krakowie: wyd. Akademii Umiejętności, 1895. S. 194—196; Kürbis B. *Komentarz. Mistrza Wincentego Kronika Polska*. Warszawa: PWN, 1974. S. 180. Рецензент книги О. Бальзера Стослав Лагуна припускав, що Вишеслава була дочкою не Ярослава Володимировича, а його сина Володимира Ярославича (*Laguna S. Rodowód Piastów* (Rec.: Balzer O. *Genealogia Piastów*. W Krakowie: wyd. Akademii Umiejętności, 1895. 575 s.). *Kwartalnik historyczny*. 1899. № 11. S. 763. Таку саму думку висловлює К. Ратайчак (*Ratajczak K. Mieszko III Stary i jego życie rodzinne. Przegląd pedagogiczny*. 2021. № 1. S. 99).

Для правильної оцінки обставин укладення зазначеного династичного союзу важливо перш за все розглянути питання про можливий вік доньки Романа Мстиславича. Матір'ю княжни Феодори Романівни була дочка відомого представника князівської гілки Ростиславичів Рюрика Ростиславича Предслава. Відомо, що князь Рюрик народився близько 1138/1139 рр. і був двічі одружений. Перший раз це сталося, за свідоцтвом *Київського літопису*, в 6671 (1163) р.: «Том же лѣтъ приведе Ростиславъ Белуковну . кнѣзѣ Половецьского дщерь . ис Половецъ . за сѣна своего за Рюрика»¹⁴⁰. Другий раз Рюрик одружився після смерті першої жінки приблизно близько 1172 р. на дочці турівського князя Юрія Ярославича Анні¹⁴¹.

Однозначно, що Роман Мстиславич за часом народження нащадків Рюрика Ростиславича від другого шлюбу не міг одружитися з дочкою Рюрика від цього шлюбу. Предслава Рюриківна однозначно мала народитися в 1163 або 1164 рр. Встановлена дата народження княжни ставить під сумнів час вступу в родинний союз з нею Романа, який свого часу визначив автор цих рядків у своїй книзі про Романа Мстиславича.

Виходячи з оцінки віку князя Романа, обставин його політичної діяльності ми тоді припустили, що перше одруження Романа Мстиславича відбулося між 1170 і 1173 рр.¹⁴², що неможливо, враховуючи вік Предслави. Найраніший можливий час укладення шлюбу міг бути 1177–1178 рр. В шлюбі Романа і Предслави народилися три дочки. Крім Феодори, ми знаємо ім'я ще однієї дівчини — Соломія¹⁴³.

Польський дослідник Д. Домбровський справедливо звертає увагу, що на момент укладення династичного союзу Феодора була ще дитиною¹⁴⁴. Виходячи з того, що вона могла народитися не раніше 1178 р., можна припускати, що на момент укладення зазначеного мар'яжу дівчинці було приблизно вісім — дев'ять років. Таке припущення пояснює те, чому пізніше галичани — союзники князя Романа Мстиславича — перед тим як вигнати Володимира Ярославича з свого міста, мали підстави відібрати у

¹⁴⁰ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 521, 522.

¹⁴¹ Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 520.

¹⁴² Головка О. Князь Роман Мстиславич та його доба. С. 104.

¹⁴³ Там само.

¹⁴⁴ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań, Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2002. S. 30; див. також: Домбровський Д. Руська (українська) середньовічна князівська родина. С. 386.

нього малолітню дружину і відіслали її до батьків у волинський Володимир¹⁴⁵. Це також свідчить про кон'юнктурний характер укладення шлюбу – шлюбу, який з позиції тогочасних уявлень ще не став повноцінним.

Н. Баумгартен та М. Котляр вважали, що сини Володимира Ярославича не були повноправними претендентами на галицьку політичну спадщину, оскільки народилися від попаді¹⁴⁶. Дійсно, в літописній розповіді про правління князя Володимира в Галичі є згадка саме про таке походження його синів: «Кнѣзѣщюу Володимероу в Галичкои земли и бѣ бо любезнивѣ питию многомоу . и доумѣ не любѣшеть с моужми своими . и поа оу попа женоу и постави собѣ женоу . и родисѣ оу не два сѣна»¹⁴⁷.

Свого часу ми висловили іншу, ніж у Н. Баумгартена та М. Котляра, думку, а саме про те, що сини Володимира Ярославича народилися від законного шлюбу князя з Болеславою, дочкою чернігівського князя Святослава Всеволодовича, який був укладений в 1167 р.¹⁴⁸. Зараз вважаємо за необхідне навести певні міркування з цього приводу. Аргументами щодо нашої точки зору є відсутність свідоцтв про перебування якоїсь жінки разом з князем Володимиром під час тривалого його перебування поза межами Галицької землі (крім матері на початку цих мандрювань). Однозначно, що з попадею Володимир ніколи б не шукав притулку у чернігівських князів – свого тестя Святослава Всеволодовича і шурина Ігоря Святославича. При оцінці життя і діяльності Володимира Ярославича треба враховувати вкрай негативне кон'юнктурне ставлення до нього літописця. Згадаємо літописний запис про князя, що він «бѣ бо любезнивѣ питию многомоу . и доумѣ не любѣшеть с моужми своими»¹⁴⁹.

Друга спроба Володимира Ярославича утвердитися володарем в Галичі також завершилася невдало. Незважаючи на наявність певного кола прихильників («приятелевъ Володимѣревѣ»), князь Володимир під тиском суперників покинув Галич і «поймавъ злато и сребро много . с

¹⁴⁵ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 660.

¹⁴⁶ Baumgarten N. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X – eau XIII-e siècle. Table II. № 20–21; Котляр Н. Назв. праця. С. 89.

¹⁴⁷ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 659, 660.

¹⁴⁸ Там само. Стб. 527.

¹⁴⁹ Там само. Стб. 659.

дружиною . и женоу свою поимѧ . и двѧ сѧ . и еха во Оугръѧ»¹⁵⁰. Повернувся Володимир Ярославич до Галича, на наш погляд, в другій половині 1189 або на початку 1190 р.¹⁵¹

Літописи практично не зберегли інформації про цей десятилітній період життя Володимира Ярославича. Єдине, що відомо з джерел, це те, що в 1196 р. на прохання тодішнього київського князя Рюрика Ростиславича князь Володимир Ярославич здійснив разом з князем Мстиславом Мстиславичем напад на волинську Перемильську волость, що належала володимирському (на Волині) князю Роману Мстиславичу. Звідси син Рюрика Ростислав з удільними князями з Київщини Володимировичами і «чорними клобуками» рушили і повоювали іншу волость Романа Мстиславича довкола волинського міста Кам'янець («Володимерьъ ехавъ со Мъстиславомъ . повоева и пожъже волость Романовоу . школо Перемилѧ . а ѿселѣ Ростиславъ Рюриковичъ . с Володимеричи . и с Чернѣмъ Клобоукомъ . ехавше и повоеваша и пожгоша . волость Романовоу . школо Каменца . и тако шполонившесѧ челядью и скотомъ . и ѿместившесѧ возвратишасѧ во своѧси») ¹⁵².

Відомо, що князь Володимир Ярославич побудував у межах так званого великого Галича церкву Святого Пантелеймона (зараз с. Шевченкове Галицької громади Івано-Франківської області)¹⁵³. В літературі висловлювалась версія, що саме цей князь був автором «*Слова о полку Ігоревім*», проте ця цікава гіпотеза, на нашу думку, не знайшла достатньо доказів для підтвердження¹⁵⁴.

У сучасних подіям літописах немає інформації про час смерті Володимира Ярославича. Про князя Володимира, сина Ярослава

¹⁵⁰ Там само. Стб. 660.

¹⁵¹ Головка О. Храм Святого Пантелеймона в Галичі у контексті політичного життя Галицького князівства. С. 119–120; його ж. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). Київ, 2021. С. 262, пр. 136. М. Грушевський вважав, що ця подія сталася у серпні 1189 р. (Грушевський М. Назв. праця. С. 452), оскільки в літописі йдеться, що «Володимѣрьъ сѣде . на столѣ дѣда своего и ѿца своего . на Сїсвь днѣ». Див.: ПСРЛ. Т. 2. Стб. 666–667.

¹⁵² ПСРЛ. Т. 2. Стб. 698.

¹⁵³ Головка О. Ще раз про час і обставини виникнення храму Св. Пантелеймона в Галичі. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. А. Стасюка. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2023. Вип. 8. С. 68–104.

¹⁵⁴ Махновець Л. Про автора «Слова о полку Ігоревім». Київ: вид. при Київ. універ., 1989. 264 с.; Пушик С. Автор «Слова» – син Осмомисла? «Слово о полку Ігоревім» та його доба. *Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Галич, 24 жовтня 2007*. Галич, 2007. С. 41–49.

Володимировича «Осмомисла» востаннє згадується у *Київському літописі* під 1196/7 р. у згаданій вище розповіді про напад цього князя разом із Мстиславом Мстиславичем на володіння Романа Мстиславича¹⁵⁵. Про діяльність волинського князя Романа Мстиславича як володаря, який тримав у своїх руках Волинську і Галицьку землі, вперше повідомляє *Суздальський літопис* у статті під 6710 (1202/3) р., де йдеться про похід Романа на Київ: «Романъ скопѣ полкѣ . Галичскѣѣ . и Володимерьскѣѣ . и въѣха в Русскую землю»¹⁵⁶. Проте тут, як ми бачимо, нічого не говориться ні про завершення життя Володимира, ні про сам момент оволодіння Галича князем Романом.

Цей хронологічний розрив можна дещо звузити, якщо згадати, що в 1200 р. новгородський архієпископ Антоній, розповідаючи про свою тодішню подорож до Константинополя, повідомляє про перебування при дворі імператора Олексія III Ангела посольства від галицького князя. Це посольство Антоній спостерігав у травні означеного року в константинопольському храмі Св. Софії. Там був присутній Твердятин Остромирець, «иже пришел посольством от великаго князя Романа со Неданом и со Домажиром и со Дмитрием и с Негваром послом»¹⁵⁷.

Звістка про смерть князя Володимира Ярославича на галицькому столі в 1199 р., що передувала появі Романа в Галичі, наводиться лише у пізньому *Густинському літописі* (XVII ст.): «В лето 6707 (1199) преставися Володимер Галицкий»¹⁵⁸. В більш ранній «*Польській хроніці*» Яна Длугоша смерть Володимира згадується під 1198 р.: «Wladimiris Halicziensis dux beneficio brachioque Razimiri olim Polonorum ducis et monarche ad Halicziensem principatum, a quo per Pannonios deiectus fuerat, restitutes, morte absumptus» (Володимир, князь Галицький, який завдяки благодіяння і підтримці у минулому польського князя і монарха Казимира повернув собі Галицьке князівство, відібране перед тим паннонцями, помер)¹⁵⁹. Вірогідно, на

¹⁵⁵ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 698.

¹⁵⁶ ПСРЛ. Т. 1. Стб. 417.

¹⁵⁷ Книга Паломник. Сказание мест святых во Царьграде Антония, архиепископа новгородского в 1200 г. *Православный палестинский сборник*. Санкт-Петербург, 1899. Т. XVII. Вып. 51. С. 15; про цю пам'ятку див.: Белоброва О. «Книга Паломник» Антония Новгородского (К изучению текста). *Труды Отдела древнерусской литературы*. Ленинград: Наука, 1974. Т. 29. С. 278–285.

¹⁵⁸ ПСРЛ. Т. 2 (Густынская летопись). С. 327.

¹⁵⁹ Dlugossii I. *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. L. 5–6. P. 168.

підставі цього повідомлення хроніки і виникла звістка зазначеного Густинського літопису.

Починаючи з праць М. Грушевського, який спеціально розглянув хронологію початку князювання Романа в Галичі, дата смерті Володимира та приходу до Галича Романа Мстиславича — 1199 р. — отримала поширення в науковій літературі¹⁶⁰. Проте, якщо повідомлення *Густинського літопису* записане під впливом твору Яна Длугоша, не виключено, що смерть Володимира Ярославича сталася в 1198 р., а прибуття Романа Мстиславича до Галича — наприкінці 1198 або на початку 1199 рр. Варто нагадати, що хронологія подій на Русі у польського хроніста не є точною, а тому не можна виключати можливість певної похибки в межах 1196—1200 рр. Отже, виходячи з наших розрахунків і припущень останній представник гілки князів Ростиславичів на галицькому столі помер приблизно у віці 46—50 років.

Про князя Ростислава Івановича на прізвисько «*Берладничич*», сина згаданого вище князя Івана Ростиславича «*Берладника*», ми знаємо вкрай мало. Крім наведених фактів про батька, в літописі один раз є згадка про матір княжича, але без вказівки її імені. Ця інформація стосується останніх подій, коли її чоловік Іван Ростиславич ще був на Русі. Під 1160 р. *Київський літопис* повідомляє про те, що під час міжкнязівських зіткнень у чернігівському місті Вирі перебував князь Іван з жінкою: «Въ лѣтѣ ꙗко ѡбѣдѣ [6668 (1160)]... в городѣ бо затворилъсѧ бѣше съ княгинею . Иванъ Ростислави^ч»¹⁶¹.

Ростислав Іванович, на що справедливо звернув увагу Л. Войтович, мав наприкінці XII ст. найбільш легітимні права на «Галицьку спадщину»¹⁶², проте ніколи не мав під своєю владою якихось князівських володінь. Певний час він жив при дворі смоленського князя Давида Ростиславича. Коли в 1189 р. в Галичі загострився конфлікт між угорськими загарбниками і місцевим населенням, князь із загоном прибув до Прикарпаття, проте був розбитий угорцями. Поранений Ростислав потрапив у полон і через деякий час був отруєний¹⁶³. На момент смерті князю було більше 30 років, але точно вік Ростислава Івановича встановити неможливо.

¹⁶⁰ Грушевський М. Назв. праця. С. 454; Włodarski B. Polska i Ruś. S. 22; Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przełomie XII—XIII w. *Atenium Wileńskie*. 1937. R. XII. № 3. S. 3—20; et al.

¹⁶¹ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 508.

¹⁶² Войтович Л. Княжа доба на Русі. С. 351.

¹⁶³ ПСРЛ. Т. 2. Стб. 664—665.

7) Сини Володимира Ярославича, вірогідно, Володимир і Василій. Вище відзначалось, що в *Київському літописі* під 1188 р. згадуються сини Володимира Ярославича, повідомляється про одруження старшого з них, Володимира, на неповнолітній Феодорі¹⁶⁴. Згодом в 1188 р. Володимир Ярославич узяв під час вимушеної еміграції обох синів до Угорщини, де сподівався знайти допомогу щодо повернення Галича у угорського короля Бели III. З Угорщини додому нащадки Володимира Ярославича вже не повернулися.

Вінцентій Кадлубек, розповідаючи про обставини приходу Романа Мстиславича до влади в Галичі після смерті Володимира Ярославича, пише: «*Eo namque tempore in fata consserat dux Galiciae Wladimir, herede nullo relicto legitimo. Unde Russiae princeps, quidam vi, quidam arte, nonnulli utrocque modo vacantem student rapere principatum*» (В цей час помер князь Галиції Володимир, який не залишив по собі спадкоємців. Тому руські князі, хто за допомогою сили, інші завдяки хитрощам, а деякі обома засобами прагнуть зайняти вільне князівство)¹⁶⁵.

На підставі цього уривку, здавалось, можна зробити висновок, що на той час не було вже на світі згаданих синів Володимира. Проте, як зазначали І. Шараневич і М. Грушевський, це не зовсім так, оскільки про них є згадка під 1218 р. в буллі папи Гонорія III, адресованій абату монастиря Св. Феодосія на р. Сава в Угорщині¹⁶⁶. В цьому документі згадані «*Basilica et Johanne Blandevero Russorum Regibus apud Galiziam*» (Василій і Іоанн-Володимир, руські князі, з Галича)¹⁶⁷. Якщо остання інформація вірна, то можна припускати, що нащадки Володимира Ярославича тривалий час перебували в ув'язненні в Угорщині і абсолютно випали з політичного життя на Русі. Їм на момент написання папської булли, як нам здається, було вже близько 48–50 років. Без сумніву, угорська адміністрація, яка претендувала на Прикарпаття, зовсім не хотіла появи на політичній арені легітимних претендентів на галицький стіл. Можливо, саме з подачі угорців скрізь поширювались чутки про смерть братів Володимировичів.

¹⁶⁴ Там само. Стб. 660, 661.

¹⁶⁵ Vincentii Chronicon. L. IV, 24.

¹⁶⁶ Szaraniewicz I. Die Hypatios-Chronik als quellen-beitrag zur österreichischen Geschichte. Lemberg: druck v. J. Dobrzanski & R. Kroman, 1872. S. 117, 118, n. 236; Грушевський М. Назв. праця. С. 454.

¹⁶⁷ Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia / ab. A. Theiner. Romae, 1869. T. 1. P. 10

Oleksandr Holovko (Kyiv, Ukraine)

**From Volodymyr Yaroslavych to Volodymyr Yaroslavych:
On the Possible Mechanism for Determining Key Life Dates of
the Representatives of the Halych Princely Branch of
the Rostyslavych Family from the Riuryk Dynasty**

In the mid-12th century, a powerful sovereign state formation – the Principality of Halych – emerged in the Carpathian region. For at least a century during the classical Middle Ages, it played a significant role in the political and cultural life of Europe. As in other patrimonial-type states, the rulers, specifically representatives of the Rostyslavych branch of the Riuryk dynasty, held a pivotal role in the Principality of Halych. These princes played an outstanding role during the formation of the appanage system of Kyivan Rus', contributing significantly to the establishment of the first sovereign principalities in the Carpathian region, from which the territorial Principality of Halych eventually emerged. The main objective of the proposed article is to examine the lives of the Halych Rostyslavych family as a cohesive phenomenon. This approach allows us to identify or approximate key milestones in their lives and estimate the approximate ages of specific family members. The scholarly inquiry begins with the presumed founder of the family, Prince Volodymyr Yaroslavych, son of Grand Prince Yaroslav Volodymyrovych 'the Wise' of Kyiv, who lived in the mid-11th century. It concludes with Prince Volodymyr Yaroslavych, son of Yaroslav Volodymyrovych «Osmomysl», whose death in the late 12th century marked the end of the Halych branch of the Rostyslavych dynasty. This comprehensive approach provides an opportunity to clarify or hypothesize certain aspects of the political life of the Carpathian region from the late 11th century to the transition between the 12th and 13th centuries, specifically during the lifetime and political activity of the Rostyslavych dynasty representatives.

Key words: *Riuryk Dynasty, Sovereign Principalities of the Carpathian Region, City of Halych, Principality of Halych, Prince Ivan Vasylkovych, Prince Volodymyr (Volodymyrko) Volodarevych, Prince Yaroslav Volodymyrovych «Osmomysl», War for the Halych Succession (1187–1189), Prince Volodymyr Yaroslavych.*

REFERENCES

- Abramovych D. (Ed.) (1930). Kyievo-Pecherskyi pateryk. Vstup. Tekst. Prymitky. U Kyievi: z drukarni Vseukrainskoi akademii nauk, 231 s. [in Ukrainian].
- Adrianova-Perets V. P. (Ed). (1950). Slovo o polku Ihoreve. Moskva, Lenynhrad: yzd. AN SSSR. [in Ukrainian].
- Balzer O. (1895). Genealogia Piastów. W Krakowie: wyd. Akademii Umiejętności [in Polish].
- Baumgarten N. (1927). Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-eau – XIII-e siècle. Romae, Table II. № 20–21. [in French].
- Belobrova O. (1974). «Kniga Palomnik» Antonija Novgorodskogo (K izucheniju teksta). *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*. Leningrad: Nauka. T. 29. S. 278–285. [in Russian].
- Berezhkov N. (1963). Hronologija ruskogo letopisanija. Moskva: izd. AN SSSR. [in Russian].
- Bubenok O. (2014). Problema chernyh klobukov v vostochnoevropskoj istoriografii ot XVIII v. do nashih dnei. *Shidnij svit*. Kiïv: In-t shodoznavstva im. A. Ju. Krims'kogo NANU. Vyp. 4. S. 45–64. [in Russian].
- Dąbrowski D. (2002). Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań, Wrocław: Wydawnictwo Historyczne. [in Polish].
- Dąbrowski D. (2008). Genealogia Mściławowiczów: Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków: Avalon. [in Polish].
- Długossii I. (1973). *Annales seu Chronicae incliti Regni Poloniae*. L. 5–6. Varsaviae: PWN. [in Latin].
- Długossii J. (1970). *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*. L. 3–4. Varsaviae: PWN. [in Latin].
- Dombrovskiy D. (2006). Ruska (ukrainska) serednovichna kniazivska rodyna (Rid Romanovychiv). *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Pratsi Komisii spetsialnykh (dopomizhnykh) istorychnykh dystsyplin. Lviv, 2006. T. CCLII. S. 376–409 [in Ukrainian].
- Engel J. Ch. (1772). *Geschichte von Halitsch und Wladimir*. Wien, 1792. T. 2: von 1230 bis 1772. [in German].
- Font M. (1982). Geza II i Izjaslav Kievskij. *Acta Universitatis Szegediensis. Dissertationes Slavicae. Sectio Linguistica*. S. 79–87. [in Russian].
- Font M. (1983). Politicheskie otnosheniya vengerskogo korolja Gezy II s Rus'ju. *Hungaro-Slavica*. S. 33–40. [in Russian].
- Font M. (2004). Vengero-russkie politicheskie svjazi v XII v. *Vengry i ih sosedi po Central'noj Evrope v Srednie veka i Novoe vremja*. Moskva. Vyp. 2. *Venhry i ikh sosedy po Tsentralnoj Evrope v Srednye veka y Novoe vremia (Pamiaty Vladymyra Pavlovycha Shusharina)*. S. 103–107. [in Russian].
- Fylypchuk O. (2021). Rus i Sviata zemlia: liudy, teksty, idei. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Pratsi istoriko-filosofskoi sekti. Lviv. T. CCCXXIV. S. 7–21. [in Ukrainian].
- Hadlo A. (1988). K istorii Tmutarakanskogo knjazhestva vo vtoroj polovine XI v. *Slavjano-russkie drevnosti*. Vyp. I. Istoriko-arheologicheskoe izuchenie Drevnej Rusi: itogi i osnovnye problemy. Leningrad: izd. Leningradskogo univ. S. 194–213. [in Russian].
- Hadlo A. (2004) Predistorija Priazovskoj Rusi. Ocherki istorii ruskogo knjazhenija na Severnom Kavkaze. Sankt-Peterburg: izd. Sankt-Peterburgskogo univ. [in Russian].
- Holovko O. (2020). «Chorni klobuky» na pvidennomu kordoni Rusi (kinets XI – seredyna XIII st.). *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. Kamianets-Podilskiy. T. 30. S. 11–29. [in Ukrainian].

Holovko O. (2005). Halytska derzhava Rostyslavychiv v istorii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (IX–XIII st.). *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi (z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st.)*. № 5. S. 87–131. [in Ukrainian].

Holovko O. (2019). Khram sviatoho Panteleimona v Halychi u konteksti politychnoho zhyttia Halytskoho kniazivstva (kinets 80-kh rokov XII – persha chvert XIII stolittia). *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 13. S. 109–126. [in Ukrainian].

Holovko O. (2018). Kniazhyi Halych: dyskusiini pytannia vynyknennia mista i yoho rozvytku yak stolytsi zemli-kniazivstva. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivs'k: Lileia-NV. Vyp. 3. S. 82–106*. [in Ukrainian].

Holovko O. (2001). Kniaz Roman Mstyslavych ta yoho doba. Narysy z istorii politychnoho zhyttia Pivdennoi Rusi XII – pochatku XIII st. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].

Holovko O. (2006–2007). Kniaz Volodymyrko Volodarevych – pershyi volodar obiednanoho Halytskoho kniazivstva. *Confraternitas. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Yaroslava Isaievycha. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 15. S. 90–97. [in Ukrainian].

Holovko O. (2024). Konfederatsiia «Chornykh klobukiv» na pivdennomu kordoni Rusi (kinets XI – persha tretyna XIII st.). *AO: Nomina tenetemus. Memorialni chytannia A. O. Dobroliubskoho*. Odesa: Bondarenko M. O. S. 147–153. [in Ukrainian].

Holovko O. (2006). Korona Danyla Halytskoho. Volyn i Halychyna v derzhavno-politychnomu rozvytku Tsentralno-Skhidnoi Yevropy rannoho ta klasychnoho serednovichchia. Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].

Holovko O. (2009). Litopysna Berlad na kordoni zemlerobskoi ta kochivnytskoi tsyvilizatsii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. *Khazarskyi almanakh*. Kyiv, Kharkiv. T. 8. S. 147–170. [in Ukrainian].

Holovko O. (2014). Pivnichne Prychornomor'ya i Pryazov'ya v politychnomu ta ekonomichnomu rozvytku Rusi (IX – seredyna XIII st.). *Ukrayins'kyj istorychnyj zhurnal*. № 1. S. 21–39. [in Ukrainian].

Holovko O. (2012). Politychna kryza u Halytskii zemli u druhii polovyni 80-kh rokov XII st. i yii naslidky. «*Slovo o polku Ihorevim*» ta yoho doba (na posviatu Yaroslavu Osmomyслу). *Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 8 lystopada 2012 roku*. Halych. S. 121–128. [in Ukrainian].

Holovko O. (2020). Peremyshl' i Peremyshl's'ka zemlya za chasiv knyazya Volodarya Rostyslavycha (1092–1124). *Knyazha doba: istoriia i kul'tura*. Lviv. Vyp. 14. S. 137–152. [in Ukrainian].

Holovko O. (2021). Rus i Polshcha v mizhnarodnomu zhytti Yevropy (X – persha polovyna XIII st.). Kyiv. [in Ukrainian].

Holovko O. (2023). Shche raz pro chas i obstavyny vynyknennia khramu sv. Panteleimona v Halychi. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats / ed A. Stasiuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 8. S. 68–104*. [in Ukrainian].

Holovko O. (1999). Torky v istorii prychnomorskykh stepiv. *Skhidnyi svit*, № 1–2: Etymon. Do 80-richchia akademika O. Pritsaka. Kyiv: In-t skhodoznavstva im. A. lu. Krymskoho NANU. S. 112–122. [in Ukrainian].

Holovko O. (2010). Viina za «halytsku spadshchynu» (1187–1189). *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 3. S. 116–132. [in Ukrainian].

Holovko O. (2008). Yaroslav Osmomysl v politychnomu zhytti Rusi druhoi polovyny XII st. (do pytannia pro otsinku diialnosti halytskoho kniazia). *Halych i*

Halycska zemlia v derzhavotvorchykh protsesakh Ukrainy. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. Halych, 10–11 zhovtnia 2008 roku. Halych. S. 19–25. [in Ukrainian].

Horbenko S. (1996). Yaroslav Osmomysl: rekonstruktsiia antropolohichna i istorychna. Lviv, Vinnyky. [in Ukrainian].

Horskyi A. (2010). Russkoe srednevekovie. Moskva: Astrel. [in Russian].

Hrushevskiy M. (1905). Istoriiia Ukrainy-Rusy. Vyd. 2. T. 2. U Lvovi: z drukarni Nauk. tov. im. Shevchenka. [in Ukrainian].

Jakobson A. (1973). Krym v srednie veka. Leningrad: Nauka. [in Russian].

Jasiński K. (2004). Rodowód pierwszych Piastów. Poznań: wyd. Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauki, [in Polish].

Jurasov M. (2019). Vengrija i russkie knjazhestva v XII v. Moskva; Sankt-Peterburg: Petroglif, Centr humanitarnykh iniciativ. [in Russian].

Karamzin N. (1991). Istorija Gosudarstva Rossijskogo. Moskva: Nauka. T. 2–3. [in Russian].

Kniga Palomnik. (1899). Skazanie mest svjatykh vo Car'grade Antonija, arhiepiskopa novgorodskogo v 1200 g. *Pravoslavnyj palestinskij sbornik*. Sankt-Peterburg. T. XVII. Vyp. 51. [in Russian].

Kotljars' N. (1985). Formirovanie territorii i vozniknovenie gorodov Galicko-Volynskoj Rusi IX–XIII vv. Kiev. [in Russian].

Krypiakovykh I. (1999). Halycsko-Volynske kniazivstvo. Vyd. 2, iz zmin. i dopov. Lviv. [in Ukrainian].

Kürbis B. (1974). Komentarz. *Mistrza Wincentego Kronika Polska*. Warszawa: PWN. [in Polish].

Kürbis B. (Ed.) (1970). Chronica Poloniae Maiores. *Monumenta Poloniae Historica*. Nova series. T. 8. Warszawa. [in Latin].

Laguna S. Rodowód Piastów. *Kwartalnik historyczny*. 1897. № 11. S. 745–788. [in Polish].

Lihachev D. (1985). «Slovo o polku Igoreve» i kul'tura ego vremeni. Izd. vtoroe, dopol. Leningrad: Hudozhestvennaja literatura. [in Russian].

Litavrin G. (1960). Bolgarija i Vizantija v XI–XII vv. Moskva: izd. AN SSSR. [in Russian].

Litavrin G. (2000). Vizantija, Bolgarija, Drevnjaja Rus' (IX – nachalo XII v.). Sankt-Peterburg: Aletejja. [in Russian].

Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. (1872). *Monumenta Poloniae Historica*. Lwów. T. 2. [in Latin].

Mahnovec' L. (Ed.) (1989). Litopis Rus'kij / za Ipats'kim spiskom pereklav Leonid Mahnovec'. Kiyv: Dnipro, [in Ukrainian].

Majorov A. (2001). Galicko-Volynskaja Rus'. Ocherki social'no-politicheskikh otnoshenij v domongol'skij period. Knjaz', bojare i gorodskaja obshhina. Sankt-Peterburg: Universitetskaja kniga. [in Russian].

Makhnovets L. (1989). Ye. Pro avtora «Slova o polku Ihorevim». Kyiv: vyd. pry Kyiv. univer. [in Ukrainian].

Nahirnyi V. (2021). Halycskiy voievoda Kosniatyn Siroslavovykh: sprobha biohrafichnogo portreta. *Halych. Zbirnyk naukovykh prats.* / ed A. Stasiuk. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. Vyp. 6. S. 38–47. [in Ukrainian].

- Nahirnyi V. (2011). «Nachalo kniazhenyia velykoho kniazia Romana»: do pytannia pro chas utverdzhenia Romana Mstyslavycha v Halychi. *Actis testantibus. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Leontiia Voitovycha. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 20. S. 511–521. [in Ukrainian].
- Nahirnyi V. (2024) Pro mozhlyvu prychnu smerti peremysl'skoho kniazia Riuryka Rostyslavycha. *Fortetsia: zbirnyk zapovidnyka «Tustan»*. Kn. 6. Lviv: Prostir-M, S. 222–229. [in Ukrainian]
- Nahirnyi V. (2022–2023). Pro otocennia kniazia Rostyslava Volodymyrovycha: Porei i Vyshata Ostromyrovych. *Kniazha doba: istoriia i kultura*. Lviv. Vyp. 16. S. 39–47. [in Ukrainian].
- Novosel'cev A.P. (1990). Hazarskoe gosudarstvo i ego rol' v istorii Vostochnoj Evropy i Kavkaza. Moskva: Nauka. [in Russian].
- Pashuto V. (1968). Vneshnjaja politika Drevnej Rusi. Moskva: Nauka. [in Russian].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1841). Sankt-Peterburg: tipogr. Jeduarda Praca. T. 3. *Novgorodskie letopisi*. [in Slavonic].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1843). Sankt-Peterburh. T. 2: *Hustynskaia letopys*. [in Slavonic].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1856). Sankt-Peterburg: tipogr. Jeduarda Praca. T. 7. *Letopis' po Voskresenskomu spisku*. [in Slavonic].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1862). Sankt-Peterburg: tipografia Jeduarda Praca. T. 9. *Letopisnyj sbornik, imenuemyj Patriarshej ili Nikonovskoj letopis'ju*. [in Slavonic].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1908). Sankt-Peterburh. T. 2: *Ipatevskaia letopys*. [in Slavonic].
- Polnoe sobranie ruskyykh letopysei. (1926–1928). Moskva: yzd. AN SSSR. T. 1: *Lavrentevskaia letopys*. Vyp. 1–3. [in Slavonic].
- Pushyk S. (2007). Avtor «Slova» – syn Osmomysla? «Slovo o polku Ihorevim» ta yoho doba. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-teoretychnoi konferentsii. Halych, 24 zhovtnia 2007*. Halych. S. 41–49. [in Ukrainian].
- Pysarenko Yu. (1993). Kniazivski lovy v tradytsiinii svidomosti davnoruskoho suspilstva. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 7–8. S. 44–52. [in Ukrainian].
- Rabinovich R. (1999). Prizrachnaja Berlad'. O dostovernosti odnoj fal'sifikacii. *Stratum Plus*. Vyp. 5. S. 357–378. [in Russian].
- Rapov O. (1977). Knjazheskie vladenija na Rusi v X – pervoj polovine XIII v. Moskva: izd. MGU. [in Russian].
- Rasovskij D. (1927). O roli chernyh klobukov v istorii drevnej Rusi. *Seminarium Kondakovianum*. Praque. T. 1. S. 91–109. [in Russian].
- Ratajczak K. Mieszko III Stary i jego zycie rodzinne. Przegląd pedagogiczny. 2021. № 1. S. 93–109. [in Polish].
- Romanov B. (2013). Ljudi i nrvy drevnej Rusi. Istoriko-bytovye ocherki XI–XIII vv. Moskva : izd. «Lomonosov». [in Russian].
- Sharanevich I. (1863). Istorija Galicko-Volodimirskoj Rusi. Ot najdavnejshih vremen do roku 1453. L'vov: pech. Instit Stavropig. [in Ukrainian].

- Shchaveleva N (Ed.) (2004). Drevnyaya Rus' v «Pol'skoj ystoriyy» Yana Dluhosha. Knyhy I–VI. Tekst, perevod, kommentaryj / pod red. y s dopol. A. V. Nazarenko. Moskva: Nauka [in Russian; in Latin].
- Shchaveleva N. (1990). Pol'skie latinojazychnye srednevekovye istochniki. Moskva: Nauka. [in Russian].
- Solov'ev S. (1988). Istorija Rossii s drevnejshih vremen. Kn. 1 (t. 1–2). Moskva: Mysl' [in Russian].
- Stefanovych P. (2007). Otnoshenya kniazia i znati v Halytskom i Volynskom kniazhestvakh do kontsa XII v. *Srednevekovaia Rus*. Moskva: Yndryk. Vyp. 7. S. 120–220. [in Russian].
- Szaraniewicz I. (1872). Die Hypatios-Chronik als quellen-beitrag zur österreichischen Geschichte. Lemberg: druck v. J. Dobrzanski & R. Kroman. (in German).
- Szentpétery I. (Ed.) (1937). *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* / ed. A. Domanovszky. *Scriptores Rerum Hungaricanum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Budapestini: Acad. Litter. Hungarica, 1937. Vol. 1. [in Latin].
- Tatyshhev V. (1963). Ystoriyya Rossyjskaya. Moskva; Lenynhrad: Nauka. T. 2. [in Russian].
- Theiner A. (Ed.) (1869). *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Romae. T. 1. [in Latin].
- Vilkul T. Daty rozhdenija knjazhichej: starshie i mladshie Jaroslavichi. *Ruthenica*. Vyp. 2. Kyiv, 2003. [in Russian].
- Voitovych L. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety elity. Bila Tserkva: vyd. O. Pshonk. [in Ukrainian].
- Voitovych L. (2015). Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV st. Lviv. [in Ukrainian].
- Voitovych L. (2015). Rostyslavychi – rodychi Arpadiv. *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnyi kraieznavchyi chasopys*. Ivano-Frankivs'k. Vyp. 27. S. 52–60. [in Ukrainian].
- Voitovych L. (2016). Yaroslav Osmomysl: sprobha portreta. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Vyp. 28. S. 468–481. [in Ukrainian].
- Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przełomie XII–XIII w. *Atenium Wileńskie*. 1937. R. XII. Nr 3. S. 1–33. [in Polish].
- Włodarski B. (1966). Polska i Ruś: 1194–1340. Warszawa: PWN. [in Polish].
- Włodarski B. (1966). Ruś w planach politycznych Bolesława Krzywoustego. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. Zeszyt 20. Historia 2. Toruń. S. 37–57. [in Polish].
- Włodarski B. (1969). Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. *Kwartalnik historyczny*. Nr 1. S. 5–18. [in Polish].
- Włodarski B. (1970). Sojusz dwóch seniorów. Ze studiów polsko-ruskich w XII w. Europa – Słowiańszczyzna – Polska. *Studia ku uszczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego*. Poznań. S. 345–363. [in Polish].
- Zubrickij D. (1852). Istorija drevnego Galichsko-Russkogo knjazhestva. T. 2. L'vov: tipogr. Stavropig. instit. [in Russian].

Базові дати життя представників князівської родини галицьких Ростиславичів
Курсивом наведена інформація, яку автор пропонує за результатами свого дослідження

Ім'я князя	Дата народження	Дата одруження	Дата смерті	Примітки
1. Володимир Ярославич	1020	Близько 1039/1040	1052, 4 жовтня	
2. Ростислав Володимирович	Близько 1039/1040	Близько межі 50–60-х років XI ст.	1067, 3 лютого	
3. Ярополк Володимирович	–	–	–	Інформація про цього князя відсутня
4. Рюрик Ростиславич	Прибл. 1058/1059	–	1192	
5. Володар Ростиславич	Прибл. 1061/1062	Близько межі 70–80-х років XI ст.	1124, 19 березня	
6. Василько Ростиславич	Прибл. 1064/1065	Близько середини 80-х років XI ст.	1124, 28 лютого	Можна припускати, що ще був син Володаря Ярослав
7. Ростислав Володаревич	Прибл. 1081	–	Прибл. 1134/1135	
8. Ірина Володарівна	Прибл. 1087	1114, 1 вересня	–	
9. Володимир (Володимирко) Володаревич	Близько 1090	Прибл. 1117	1153	

10. Григорій Василькович	<i>Прибл. серед. 80-х років XI ст.</i>	–	Між 1127 і 1141 рр.	<i>Є підстави думати, що дата смерті ближче до 1127 р.</i>
11. Іван Василькович	<i>Прибл. серед. 80-х років XI ст.</i>	–	1141	
12. Іван Ростиславич «Берладник»	<i>Близько 1104</i>	–	1161	
13. Ярослав Володимирович «Осмоисл»	<i>Прибл. 1125 – 1130</i>	1149	1187, 1 листопада	
14. Володимир Ярославич	<i>Близько 1150</i>	1167	1198 або 1199	
15. Олег Ярославич «Настасьич»	<i>До 1170 р.</i>	–	<i>Приб. 1189</i>	<i>Є достовірна інформація лише про час смерті цього князя</i>
16. Ростислав Іванович «Берладниччч»	<i>Народився до або в 1161 р.</i>	–	1189	<i>Можна припускати, що в 1218</i>
17. Володимир Володимирович	<i>Після 1167 р.</i>	–	–	<i>Володимир і його брат Василько були ще живі і перебували в Угорщині</i>
18. Василько Володимирович	<i>Після 1167 р.</i>	–	–	